

YUNANİSTAN’DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)*

Bilge USTAOĞLU**

ÖZ

Yunanistan’da 1967’den beri hüküm süren Albaylar Cuntasının 1974 yazında düşmesi ülkede parlamenter demokrasiye geçiş sürecini başlatmıştır. Sürecin hemen başında, 3 Eylül 1974’te de Andreas Papandreu Panhellenik Sosyalist Hareketi (PASOK) kurmuş ve Parti 1981 yılında iktidara gelmiştir. Panhellenik Sosyalist Hareket, demokrasinin yeniden tesis edildiği 1974 sonrası Yunan siyasetinde Yeni Demokrasi ile birlikte en önemli iki siyasi partiden birisi, hatta birincisi olmuştur. Papandreu ve partisinin getirdiği siyasi ve kültürel “değişim”, muhalefette olduğu 1970’lerin ikinci yarısı kadar iktidar yılları olan 1980’ler ve 1990’ların ilk yarısında da Yunanistan’a damgasını vurmuştur. Bu çalışmada, Panhellenik Sosyalist Hareketin kuruluş ve gelişim süreci analiz edilmiştir. Çalışma, Partinin siyaset sahnesine çıktığı 1974 ile iktidara geldiği 1981 yılları arasında kapsamaktadır. Hareketin merkezde olduğu çalışma ile cunta sonrası Yunanistan’ının siyasi sistemi ve partilerinin özelliklerine, incelenen dönem açısından ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, PASOK, Andreas Papandreu, Metapolitefsi, Değişim

* Bu makale, yazarın Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde (Tarih Bölümü) 2020 yılında kabul edilen doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0003-1742-3109, E-posta: bilgeustaoglu@yahoo.com.

BİLGE USTAOĞLU

**THE FOUNDATION AND RISE TO POWER OF THE
PANHELLENIC SOCIALIST MOVEMENT (PASOK) IN GREECE
(1974-1981)**

ABSTRACT

The fall of the Junta of Colonels, which had been reigning in Greece since 1967, in the summer of 1974 ushered the transition into parliamentary democracy in the country. On 3 September 1974, at the very beginning of this transition process, Andreas Papandreou announced the founding of the Panhellenic Socialist Movement (PASOK) and the Party came to the power in 1981. Panhellenic Socialist Movement became one of the two most important political parties, or even the first, along with New Democracy in the Greek political scene after 1974, when the democracy was restored. The political and cultural “change” brought into by Papandreou and his party left its mark in Greece both during the second half of the 1970s, when the Party was in opposition, and during the 1980s and first half of the 1990s, when it was in power. In this study, the establishment and development process of the Panhellenic Socialist Movement has been analysed. The study covers the period between 1974, when the party appeared on the political scene, and 1981 when it came to the power. The purpose of the study, which focuses on the Movement, is to shed light on Greece’s post-junta political system and the characteristics of parties in terms of the studied period.

Keywords: Greece, PASOK, Andreas Papandreou, Metapolitefsi, Change

EXTENDED ABSTRACT

The fall of the Junta of Colonels, which had ruled in Greece since 1967, in the summer of 1974 initiated the transition to parliamentary democracy in the country. At the beginning of the process, on September 3, 1974, Andreas Papandreou founded the Panhellenic Socialist Movement (PASOK). The movement had an extremely radical discourse that promised the socialist transformation of society immediately after the period of the military dictatorship and became an important part of the expression of the social and political radicalism of the period.

PASOK advocated a radical change in Greek society based on the goals of “national independence”, “people’s sovereignty”, “social freedom” and “democratic process for an independent, democratic and socialist Greece” and managed to come to power by securing a majority in as little as seven years. The Panhellenic Socialist Movement has been one of the two most important political parties in Greek politics since 1974, when the

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

democracy was restored, along with New Democracy, and become one of the first after rising to power. The political and cultural “change” led by Papandreou and his party left its mark in Greece in the 1980s and the first half of the 1990s, which were the years of power, as well as the second half of the 1970s when it was in opposition. The party was in power during the premiership of Andreas Papandreou in 1981-1989 and 1993-1995, and continued to dominate the country’s politics for many years even after its founding leader.

Although Greece and Turkish-Greek relations have been the subject of numerous studies in Turkey, it is not the case for PASOK. For this reason, PASOK, which has left its mark in the recent political history of Greece, has been determined as the research area due to the lack of comprehensive studies on the subject. In this study, the establishment and development process of PASOK has been analyzed. The study covers the period between 1974, when the party appeared on the political scene, and 1981 when it came to the power. The main motive of this paper is to present a comprehensive and holistic study on the Party from the point of view of the political life before it, its foundation, development, organizational structure and political program, intra-party conflicts and leadership. The purpose of the study, which focuses on PASOK, is to shed light on the characteristics of the political system and parties of post-junta Greece in terms of the studied period.

What is the place and significance of the Panhellenic Socialist Movement in the development of the Greek political system? Where do the origins of PASOK lay? Is it a new party? Why did the party initially stay away from social democracy? What are the elements of the ideological and organizational identity of PASOK? How did it manage to come to power by winning the elections only seven years after its foundation? Is PASOK a populist party?

While seeking answers to the above-mentioned questions, firstly the post-World War II period and its political features have been examined in detail in order to determine the historical, cultural and political roots from which PASOK came. Primarily, changes that allowed the transition to a parliamentary democracy in the country without a monarchy after seven years of military dictatorship were identified. In the following, the general and specific development of political parties in Greece was revealed. The parties and the party system that took part in the political scene of the country from 1951 until 1981, when PASOK came to power, have been examined and the extensions of all these processes affecting the establishment and development of the Party have been investigated.

The favorable conditions for the establishment and development of PASOK, as well as those that were not, have been taken into account; and the fact that the New Democracy government in 1974 was very strong and acted within the framework of political stability has been particularly underlined. Thereafter, the development of PASOK and such factors as ideas and ideology affecting the members of the Party especially the founding leader, and vision, organizational structure, members' professional and social composition, internal conflicts, disposal, election races for which it campaigned and its formal declaration have been examined. The main dynamics of the opposition period that brought the party to power in a relatively short period of time have been identified, and the decisive role of Andreas Papandreou and the elements of the "change" promised to Greek society in all areas have been analyzed.

A real transition to democracy was initiated in Greece in 1974, after about thirty years of a limited democratic regime and seven years of dictatorship. With the fall of the Junta of Colonels and Metapolitefsi, a gradual but steady departure from the old structures and habits was achieved, taking a new path towards a democratic regime with unprecedented qualities in Greek practice and a new party system. While the political parties directly affected by all these developments have also been the bearers of this process, PASOK has had a modernizing effect on today's Greek party system.

The transition to democracy has been a turning point for the Greek left, as well as for the general politics of the country. On the one hand, the Panhellenic Socialist Movement was established, and on the other hand, parties with communist origin and orientation were legalized. Thus, the left had a chance to develop freely in both the social democratic and the communist forms. Founded by Andreas Papandreou right at the beginning of the process, PASOK has become one of the main actors in post-junta Greek politics in a short period of time.

PASOK, which introduced the term "socialist" into political life, emerged as a center-left party different from the then-social democratic parties of Europe. Opinions about it form a wide spectrum, ranging from the modern center (continuation of the former Central Union) to the fact that it is a prototype of a social democracy or a populist party unique to Greece, while for some it is all of them. PASOK, on the other hand, has described itself as a radical, socialist and populist party, suggesting that it is a completely different party from both the old center and the traditional communist left.

Despite Andreas Papandreou's claims, PASOK, which contained elements of the center-left of the pre-junta period and the struggle for resistance against the military regime, was partly a new party. However, the

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

Party differentiated itself from other political parties by entering the political scene of Greek democracy, which was in its infancy, with a radical discourse starting with the Declaration of the Foundation, emphasizing and promising to develop mass organization structures as well as its political and ideological principles. PASOK was a new party with a promise to nationalize key industries and sectors of the Greek economy in order to achieve its goals of “national independence” and “people’s sovereignty”, and with its anti-NATO and anti-European rhetoric aimed at getting the country out of the political, military and economic blocs.

The result of 13.6% that the party achieved in the first elections immediately after its foundation, taking advantage of the radicalism of Metapolitefsi, was generally considered a poor performance. However, considering that it was founded only 2.5 months before the elections and did not even have an organization, it was an important achievement that the party became the third in Parliament. It is clear that in such an extraordinary period, the Greek electorate preferred stability and the consolidation of parliamentary democracy above all.

The Party’s rise to the position of the main opposition by doubling popular support (25.3%) in the 1977 elections was a remarkable achievement. During the first two-year period between 1975 and 1977, Papandreou accurately assessed the changing political environment moving away from the radicalism of Metapolitefsi. As a result of intra-party conflicts, he eliminated internal opposition and paved the way for the transformation of the Movement into a mass party. Although PASOK was still experiencing problems in its organizational structure, it gradually consolidated its position on the political ground of the country due to the influence of Papandreou’s charismatic leadership.

The ideological progress of Andreas Papandreou’s party was the result of a long process of organizational and ideological transformation, which began with its creation as a socialist mass party in 1974, taking advantage of the gap in the political representation of the popular strata, which had been intensively experienced since the defeat of the Communist left in the Civil War. In the period 1974-1981, PASOK was an “anti-capitalist” and “anti-imperialist” party that could compete with the communist left on the one hand, and a “democratic”, “modernizing” and “anti-right” party that could claim to be the traditional center on the other. The factor that effectively united the “center” and “left” fronts of PASOK for elections was the “anti-right” rhetoric and ideology.

PASOK, which started out as a socialist party, increasingly avoided referring to Marxist and maximalist goals, especially after 1977, and

significantly abandoned its initial dissertations. With the National People's Unity strategy adopted in 1978, their class references decreased, and the understanding of embracing all segments became apparent with the emphasis on the social alliance of the "non-privileged. This, in turn, paved the way for PASOK to power. The party obtained the result of the strategy it had prepared by promising general "change", which could lead it to power safely but most importantly quickly, in the October 1981 elections, and completed its rather short journey to power.

Giriş

Andreas Papandreu tarafından 1974'te kurulan Panhellenik Sosyalist Hareket [Panellenio Sosialistiko Kinema (PASOK)]* yedi yıl gibi kısa bir süre içinde çoğunluğu sağlayarak iktidara gelmiştir. Bu, oldukça nadir bir siyasi olgudur. Parti, bir askerî diktatörlük döneminin hemen ardından toplumun sosyalist dönüşümünü vadeden son derece radikal bir söyleme sahiptir. PASOK, Andreas Papandreu'nun başbakanlığında 1981-1989 ve 1993-1995 yıllarında iktidarda bulunmuş, kurucu liderinden sonra da uzun yıllar boyunca ülke siyasetine hâkim olmaya devam etmiştir.

Yunanistan ve Türk-Yunan ilişkileri Türkiye'de çok sayıda çalışmaya konu olsa da aynı durum PASOK için söz konusu değildir. Bu nedenle ülkesinin yakın siyasi tarihine damgasını vurmuş olan Panhellenik Sosyalist Hareket, detaylı çalışma konusu olmayan bir araştırma alanı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel saiki, Parti hakkında inceleme dönemi çerçevesinde kendisinden önceki siyasi yaşam, kuruluşu, gelişimi, örgüt yapısı ve siyasi programı, parti içi çatışmalar ve liderlik açılarından kapsamlı, bütüncül bir çalışmanın ortaya konmasıdır.

Panhellenik Sosyalist Hareketin Yunan siyasi sisteminin gelişimi için önemi nedir? PASOK'un kökenleri nerededir ve yeni bir parti midir? Parti, başlangıçta neden sosyal demokrasiden uzak durmuştur? Neden belirsiz bir siyasi radikalizm söz konusudur? PASOK'un ideolojik ve örgütsel kimliğinin unsurları nelerdir? Kuruluşundan yalnızca yedi yıl sonra seçimleri kazanarak iktidara gelmeyi nasıl başarmıştır? PASOK, popülist bir parti midir?

* Parti isimlerinin ve kavramların Yunancaları, Latin harflerine göre yazılış biçimleriyle Türkçelerinin yanında ve köşeli parantez içinde verilmiştir.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

Bu soruların cevapları aranırken PASOK, hem Yunan siyasi sisteminin bir parçası hem de özerk bir sistem olarak ele alınmıştır. Öncelikle PASOK'un geldiği tarihî, kültürel ve siyasi kökleri belirleyebilmek için II. Dünya Savaşı sonrası dönem incelenmiş, bu süreçlerin kuruluş ve gelişimine etki eden uzantıları araştırılmıştır. Partiyi göreceli olarak kısa bir sürede iktidara taşıyan muhalefet döneminin başlıca dinamikleri saptanmış, Andreas Papandreu'nun belirleyici rolü ile Yunan toplumuna her alanda vaat olarak sunulan “değişimin [allage]” unsurları analiz edilmiştir.

1. Metapolitefsi

Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974'te gerçekleştirilen Albaylar Cuntası destekli darbe sonucunda Cumhurbaşkanı Makarios yurt dışına kaçmıştır. Türkiye, diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine 20 Temmuz 1974 tarihinde Garanti Anlaşmasının 4. maddesini ileri sürerek Ada'ya asker çıkarmış ve kısa sürede yüzde 35,08'ini kontrol altına almıştır.¹ Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği harekâtın sonuçlarıyla baş edememesi, Albaylar Cuntasının sonunu getirdiği gibi Kıbrıs'taki hükûmet darbesinin de sonu olmuştur.

Sürgünden çağrılan sağın eski lideri Konstantinos Karamanlis,* 24 Temmuz'da Yunanistan'a dönerek derhâl bir ulusal birlik hükûmeti kurmuştur. Hükûmetin ana bileşenleri 1967 öncesinin Ulusal Radikal Birliği [Ethniké Rizospastiké Enosis (ERE)], Merkez Birliği [Enosis Kentrou (EK)] ve cuntaya karşı direnişin önde gelen unsuru olan merkez solun yeni siyasetçileridir.² Karamanlis, ülkede II. Dünya Savaşı'ndan beri süregelen dışlayıcı sistemin yıkılarak çoğulcu bir düzenin kurulmasına liderlik etmiştir.

¹ Süha Bölükbaşı, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Birleşmiş Milletler: 1954-1996 Arası Barışçı Çözömsüzlük”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, (ed.) Faruk Sönmezeoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 293.; Resmî Kıbrıs Rum anlatsına göre ise Türkiye, Ada'da tam bir işgal [isvole] gerçekleştirmiştir. “Tourkiké stratiotiké eisvölē kai katohe”, *Ypourgeio Eksoterikon*, <https://mfa.gov.cy/el/turkish-military-invasion-and-occupation.html>, (08.02.2021); Türk ordusu, 22 Temmuz'daki geçici ateşkestten sonra 14 Ağustos'ta tekrar harekete geçmiş, iki gün içinde Magusa-Lefkoşa-Lefke-Kokkina hattına ulaşarak Ada'nın yüzde 38'ini ele geçirmiştir. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2, 1914-1995, Alkım, İstanbul 2005, s. 806.

* Yunanca özel isimler metin içinde Türkçe okunuş biçimleriyle yazılmıştır.

² Soteris Rizas, *Konstantinos Karamanlis: E Ellada apo ton Emfulio ste Metapoliteuse*, Metaihmio, Athena 2017.

Metapolitefsi³ terimi ile Yunanistan'da 1974'teki bu yönetim değişikliği ve parlamenter demokrasiye geçiş ifade edilmektedir. Terim, kimileri için sadece Yeni Demokrasi [Nea Demokratia (ND)] hükümetleri dönemini (1974-1981) kimileri için ise Andreas Papandreu'nun güçlü dönemini ifade ederken⁴ pek çokları için 1974'ten günümüze dek uzanan zamanı içermektedir. Yunanistan'ın 1974 yazından 1975'in sonlarına kadar parlamenter demokrasiye geçişi başarıyla sağlayan bir dizi değişiklik yaşadığından ise kuşku yoktur.

Cuntanın düşmesiyle ordunun kışlasına dönmesi, darbenin elebaşlarının yargılanması ve devletin cuntacılar tarafından temizlenmesi en acil konulardır. Monarşinin kaldırılması, yeni bir Anayasa ve kurumların yeniden inşası, böylece diktatörlük rejimiyle ilişkilerin çözülmesi, yeni döneme geçiş süreçlerinin merkezinde yer almıştır. Ülkenin Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) tam üyeliği ise Karamanlis'in başlıca hedefidir. Yunanistan Komünist Partisinin [Kommounistiko Komma tes Elladas (KKE)] tanınması ve yeni siyasi partilerin kurulmasıyla da siyasi yaşamın canlanarak yeniden inşası başlamıştır. Sürecin hemen başında kurulan iki parti, Konstantinos Karamanlis'in Yeni Demokrasisi ve Andreas Papandreu'nun Panhellenik Sosyalist Hareketi ise ülkenin gelecek on yıllarına damgasını vuracak iki siyasi hareket olarak ortaya çıkmıştır.

Siyasi partilerin siyasi ve sosyal rolünün artması, dönemin önde gelen özelliğidir. Artık Anayasal olarak tanınmakta olan siyasi partiler, toplumun çıkarlarını ve devlet politikasını temsil eden kurumlar olarak yükselmişlerdir. Bu, Yunan partilerinin geliştikleri, örgütsel yapıları ve ideolojik-siyasi oluşumları ile güçlü kitle partileri hâline geldikleri dönemdir. Siyasi partilerin cesareti, benzer kapasitelere sahip başka kurumların yokluğuyla birleştiğinde, onların, demokrasiye geçiş sürecinin kilit aktörleri olarak onaylanmasını sağlamıştır.

2. Siyasi Partiler

Ergun Özbudun'a göre "Siyasi partiler, halkın desteğini kazanmak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye

³ "Metapoliteuse": 1. Bir yönetim biçiminden diğerine geçiş 2. Yunanistan'da 1974'te demokrasiye geçişle birlikte yönetim biçimindeki değişiklik. Georgios D. Mpampiniotes, *Leksiko tes Neas Ellenikes Glossas*, Kentro Leksilogias E.P.E., Athena 1998, s. 1092.

⁴ Thanos Veremes, *Doksa kai adieksoda: Egetes tes Neoellenikes İstorias*, Metaihmio, Athena 2017, s. 131-155.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE
İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklardır.”⁵ Siyasi partiler tanım gereği, siyasi sistemin (demokratik) sınırlarının genişlemesini amaçlayan siyasi temsil kurumlarıdır.⁶ Sosyal ve siyasi talepleri bir hükümet programına dönüştürme kabiliyetleri ile partiler, aynı zamanda devlet iktidarının yöneticileridir ve bu anlamda ikili bir işleve sahiptirler. Bir yandan çöküş ve çatlakların diğer yandan entegrasyonun taşıyıcılarıdır.⁷ Siyasi partiler nispeten yeni siyasi kurumlardır.

19. yüzyıl başlarında ortaya çıkan siyasi partilerin gelişimi, demokrasinin gelişimi ile iç içedir. Kurum, ilk parlamentoların işlevi ve kurumlaşmalarının yanı sıra hakların genişletilmesine de damgasını vuran siyasi demokratikleşme çabalarına paralel ve benzer şekilde gelişmiştir.⁸ Modern demokrasinin, siyasi partilerin doğuşu ve evrimi ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu gerçektir.

Modern demokrasi, -özellikle Avrupa’da kurulanların farklı kurumsal düzenlemelere sahip olmalarına rağmen- “parti demokrasisidir”.⁹ Partilerin varlığı ve gelişimi, siyasi özgürlüğün, temsili demokrasi hakkı olarak tanımlanabilecek anayasal hak ile birlikte temsili demokrasinin ilkeleri çerçevesinde gerçekleşmesi için gereklidir.¹⁰ Demokrasi teorilerinin çoğunda ve neredeyse bütün demokratik yönetimlerin mevcut pratiğinde siyasi partiler belirleyici bir rol oynamaktadırlar. Siyasi partiler, çağdaş demokrasinin kaçınılmaz unsurlarıdır ve temsili demokrasinin onlarsız işlemesi mümkün değildir. Her modern demokraside siyaseti, siyasi partiler örgütlemektedirler.¹¹ Parlamento seçimlerinin onlar olmadan gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğu gerçeği, günümüzde pek çoklarının

⁵ Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, AÜHF Yayınları, Ankara 1979, s. 4.

⁶ Kostas Hrisogonos, “Suntagma kai politika kommata: Opseis tou elleimmatos demokratikes antiprosopeuses”, *To Mellon ton Politikon Kommaton*, (ed) Th. Demetres Tsatsos ve Ksenofon I. Kontiades, Papazeses, Athena 2003, s. 85.

⁷ Mihales Spourdalakes, *Politika Kommata kai Kommatika Sistemata*, Ethnikon kai Kapodistriakon Panepistemion Athenon, Platforma Teleekpaideuses, <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PSPA178/Spourdalakis%20kommata%20kai%20kommatika%20systimata.pdf>, (05.03.2021).

⁸ Spourdalakes, *Politika Kommata kai Kommatika Sistemata*; Maurice Duverger, *Political Parties*, John Wiley and Sons Inc., New York 1973, s. 426.

⁹ Mihales Spourdalakes, “To Kommatiko Fainomeno: Ekselikse ki Sugkiria”, *To Mellon ton Politikon Kommaton*, Ed: Demetres Th. Tsatsos, Ksenofon İ. Kontiades, Ekdoseis Papazese, Athena 2003, s. 39.

¹⁰ Kostas G. Maurias, *Suntagmatiko Dikaio*, Ekdoseis Ant, N. Sakkoula, Athena- Komotina 2002, s. 159.

¹¹ S. C. Stokes, “Political Parties and Democracy”, *Annu. Rev. Polit. Sci.*, Vol. 2, 1999, s. 243.

modern parti devletinin, doğrudan demokrasinin ortaya çıkışının rasyonel bir biçimi olduğunu iddia etmelerine neden olmuştur.¹²

Partilerin (özellikle soldakilerin) anayasal tanınmaları çok gecikmiş, demokrasinin işleyişi için önemleri Batı Avrupalı anayasa yapıcılarca ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra kabul edilmiştir.¹³ Yunan Anayasa hukuku da parti olgusunu ele almayı, anayasal monarşi tarafından devletin birliği açısından tehlikeli olarak görülmesi nedeniyle uzun süre reddetmiştir.

Yerel düzeyde de olsa isyanın ilk yıllarına denk düşen parti oluşumlarının kısa sürede üç büyük partiye¹⁴ dönüşmesi ve 1875'ten itibaren Parlatentonun güçlenmesine karşın siyasi çatışmalar ve program temelli tartışmaların başlaması için Trikupis ve Deligiannis'in partilerinin hâkim olduğu iki partili dönemi (1882-1910) beklemek gerekmiştir. 1925 Anayasası (madde 53, 64)¹⁵ ve 1927 Anayasası (madde 55, 56)¹⁶ kesin düzenlemelerden kaçınmakla birlikte ilk kez partiler için dolaylı hükümler içerirken 1952 Anayasası¹⁷ doğrudan veya dolaylı hiçbir hükme yer vermemiştir. Bu durumu Anayasal bir geri gidiş olarak nitelendirmek mümkündür. 1975 Anayasası¹⁸

¹² Theodora D. Antoniou, *Stoiheia ameses demokratias sto anatheoremeno Suntagma tou 1975*, Ekdoseis Ant, N. Sakkoula, Athena-Komotene 1988, s. 30; Demetres Th. Tsatsos, *Suntagmatiko Dikaio (Protos Tomos)*, Ekd. Ant. N. Sakkoula, Athena 1992, s. 94.

¹³ Siyasi partiler ilk olarak 1948'de İtalyan Anayasası tarafından tanınmış, onu bir yıl sonra Alman Anayasası izlemiştir. Beşinci Fransız Cumhuriyeti'nin Anayasası ise bu konuda çok daha geç harekete geçmiştir. Michalis Spourdalakis, *Convergence of Political Parties: The Greek Case*, The University of Manitoba, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Canada 1980.

¹⁴ Bunlar, zamanın Büyük Güçlerinin genç ve zayıf devlet üzerindeki etki ve müdahalelerini, çıkarlarını temsil eden ve onlara referansla adlandırılan Aleksandros Mavrokordatos'un liderliğindeki İngiliz Partisi, İoannis Kolettis'in liderliğindeki Fransız ve Andreas Metaksas ile Theodoros Kolokotronis'in liderliğindeki Rus Partisidir.

¹⁵ *Efemeris tes Kuverneseos*, Ellenike Demokratia, Cilt 1, En Athenais 22 Eylül 1926, <https://www.elsyn.gr/sites/default/files/%CE%A3%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%201925.pdf>, (15.03.2021).

¹⁶ *Suntagma tes Ellenikes Demokratias*, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn15.pdf>, (15.03.2021).

¹⁷ "Suntagma tes Ellados", *Efemeris tes Kuverneseos tou Vasileiou tes Ellados*, Cilt 1, En Athenais, 1 Ocak 1952, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn16.pdf>, (14.02.2021).

¹⁸ "Suntagma tes Ellados", *Efemeris tes Kuverneseos tes Ellenikos Demokratias*, Cilt 1, En Athenais 9 Haziran 1975, http://www.et.gr/images/stories/eidika_themata/a_111_1975.pdf, (14.02.2021).

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

ise partiler için açık hüküm içeren 29. maddenin¹⁹ yanı sıra bir dizi diğer yasayı da -37, 39, 68. m., 3. fıkra, 71, 73. m., 4. fıkra, 76. m., 4. fıkra ve 113. m.- içermektedir. Böylece siyasi partiler, siyasi ve sosyal fenomen düzeyinden, anayasal düzen tarafından kapsanma düzeyine ancak 1975 Anayasası ile geçmiştir.

3. PASOK'tan Önceki Siyasi Yaşam

Yunanistan'ın 20. yüzyılda yaşadığı iki tarihî çatışma, ülkenin en önemli bölünmelerinin kökenlerini barındırmaktadır. İlki, I. Dünya Savaşı esnasında Venizelistler ve anti-Venizelistler arasında savaşa katılıp katılmama konusunda yaşanan “ulusal bölünmedir [ethnikos dihasmos]” ve cumhuriyetçilerle kralcılar arasındaki bir çatışmaya dönüşerek iki savaş arası dönemde de devam etmiştir. İkincisi ise II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkarak İç Savaş (1946-1949) ile sonuçlanan, burjuva partileri ile komünistlerin hâkim olduğu sol arasındaki bölünmedir.²⁰ Ardı ardına gelen ve üst üste binen bu bölünmeler, siyaset sahnesine de bölünmeyi getirmiştir. Bu iki tarihsel bölünmenin kalıtı, savaşın sona ermesinden itibaren merkez, sağ ve sol şeklinde üç siyasi kampa/“aileye” ayrılan derin ve kalıcı bir bölünme yaratmıştır.²¹

1946'daki seçimler, on yılı aşkın bir kargaşa sürecinden (Metaksas Diktatörlüğü, Nazi işgali, İç Savaş) sonraki ilk seçimlerdir. 1950 seçimleri ise sol güçlerin kovulduğu kanlı İç Savaş'tan sonra, solun yasaklı olduğu bir ortamda gerçekleştirilmiştir.²² 1946-1950 yıllarında devlet biçimlenirken aynısını parti sistemi için söyleyebilmek mümkün değildir. Bir parti sisteminin gerçek göstergeleri kitle partileridir ancak bu anlamda oluşmuş ve kurumsallaşmış partilerden söz etmek güçtür. Nisan 1946 ile Haziran 1950

¹⁹ 29. Maddenin 1. Fıkrasına göre “Oy kullanma hakkına sahip olan Yunan vatandaşları, örgütleri ve eylemleri ile demokratik sistemin özgür işleyişine hizmet etmesi gereken siyasi partileri serbestçe kurabilir ve bunlara katılabilirler. Seçme hakkını henüz elde etmemiş olan vatandaşlar, partilerin gençlik örgütlerine katılabilirler.”

²⁰ George Th. Mavrogordatos, *Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, University of California Press, Berkeley 1983, s. 282-345.

²¹ George Th. Mavrogordatos, “The Greek Party System: A Case of ‘Limited but Polarised Pluralism’?”, *West European Politics*, Cilt 7, Sayı 4, s. 156.

²² Merkez-liberal Sofules hükümeti, Parlatentonun toplanmadığı bir sırada, 27 Aralık 1947'de, “509 Sayılı Devletin ve Anayasanın ve Sosyal Rejimin Güvenliği ve Vatandaşların Özgürlüklerinin Korunması Hakkında Zorunlu Kanun”u yayımlayarak KKE, EAM ve Ulusal Dayanışmayı yasa dışı ilân etmiştir. Giorgos Petropoulos, “E Ellada siderodesmia kai to KKE ektos nomou: O Anagkastikos Nomos 509”, *Rizospastes*, 31 Aralık 2000.

arasında kurulan kısa ömürlü on hükûmet,²³ siyaset zemininin ne kadar kaygan olduğunu göstermektedir. Ülkede güçlü bir parti sistemi ancak 1951'den itibaren oluşmaya başlayabilmiştir. O yıl iki yeni parti kurulmuştur. Bunlar birleşik sağ ve birleşik (ancak birleşmemiş) solun temsilcileridirler. Sağ, Mareşal Papagos'un, sol ise Birleşik Demokratik Solun [Eniaia Demokratike Aristera (EDA)] liderliği altında birleşmiştir.²⁴ Bununla birlikte merkezin bölünmüşlüğü bir on yıl daha sürmüştür.

Savaş sonrası siyasi yaşam, esasen 1951'de Yunan Dirilişinin [Ellenikos Sunagermos] kurulmasıyla başlamıştır. İç Savaş'ın komünistler karşısındaki kazananı Mareşal Aleksandros Papagos'un Dirilişi, muhafazakâr ve antikomünist bir partidir. 1952 seçimlerini kazanan Papagos,²⁵ 1955'teki ölümüne kadar siyasi istikrarı tesis etmiştir. Onun ardından Konstantinos Karamanlis, ismini Ulusal Radikal Birlik olarak değiştirdiği Partiyle üst üste üç seçimi (1956, 1958, 1961) kazanmıştır.²⁶ Büyük bir sağ partinin varlığı, seçimleri tek başına ve genellikle büyük çoğunluk ile kazanması, dönemin başlıca özelliğidir. Bu dönemde ordunun siyasetteki ağırlığı ise özellikle vurgulanmalıdır.

Komünistlerin İç Savaş'taki yenilgisinden sonra KKE'nin 1947'den itibaren zaten yasa dışı olduğu ağır siyasi ortamda sol, kısa bir süre için resmî olarak temsil edilmemiştir. Sağda Yunan Dirilişinin kurulduğu 1951 yılında, solda da Birleşik Demokratik Sol oluşturulmuştur.²⁷ Dağınık sol oyları toplaması hedeflenen EDA, içindeki baskın Komünist unsur nedeniyle kısa sürede sürgündeki KKE'nin güdümüne girmiştir.²⁸ EDA, 1958'de seçmenin

²³ Seraphim Seferiades, "Polarization and Non-Proportionality; The Greek Party System in the Postwar Era", *Comparative Politics*, Cilt 19, Sayı 1 Ekim 1986, s. 73.

²⁴ Aynı yerde, s.74.

²⁵ "Protofanes o Thriamvos tou 'Ellenikou Sunagermou' kerdizei peri tas 240 Edras!", *Ethnos*, 17 Kasım 1952.

²⁶ Tony Judt, *E Europe meta Ton Polemo*, Tomos 3, Metafrase: Elene Asteriou, Ekdoseis Aleksandria, Athena 2012, s. 83; Takis S. Pappas, "The Transformation of the Greek Party System Since 1951", *West European Politics*, Cilt 26, Sayı 2, Nisan 2003, s. 92-93; Richard Clogg, *Parties and Elections in Greece: The Search for Legitimacy*, C. Hurst & Company, London 1987, s. 150.

²⁷ Giannis Papadimitriou, *E Analampe tes Aristeras: Okto Sugklonistikes Eklogikes Anametreseis 1950-1967*, Ekdoseis Filistor, Athena 2001, s. 23-24.

²⁸ Fanes Parres ve Kostas Skolarikos, "E Politike Summahion Tou KKE Stis Dekaties 1950-1960. E Peira tes EDA", *Kommounistike Epitheorese: Theoretiko kai Politiko Organo tes Kentrikes Epitropes tou K.K.E.*, Cilt 4-5, 2012.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

yaklaşık dörtte birinin oyunu alarak ana muhalefet partisi olmayı başarmış²⁹ ancak diktatörlük, solun kırılğan birliğini yok etmiştir. 1968 Şubat'ında yurt dışında toplanan KKE Merkez Komitesinin 12. Genel Kurulunda ortaya, Sovyet yanlısı KKE ve daha ılımlı ve revizyonist, Avro-komünist KKE-İç [To Kommounistiko Komma Elladas Esoterikou] olmak üzere iki ayrı parti çıkmıştır³⁰

Merkez partiler, sağın 1950'lerde siyasi iktidarı adeta tekelleştirmesi nedeniyle 1961 seçimleri öncesinde Merkez Birliğinin kurulmasına kadar dağınık bir görünüm sergilemişlerdir. Bu, merkez sağdan, sola ve liberallere kadar çok geniş bir siyasi yelpazenin yer aldığı gevşek bir ittifaktır. Başat bileşenleri Georgios Papandreu'nun Liberal Demokrat Partisi [Fileleuthero Demokratiko Komma] ile Sofoklis Venizelos'un Liberal Partisidir [Komma ton Fileleutheron]. 29 Ekim 1961 seçimlerinde ana muhalefet olan EK,³¹ Karamanlis'in sonrasında sürgüne gittiği 3 Kasım 1963 seçimlerinde azınlık hükûmeti kurmuştur.

EK, 16 Şubat 1964'te yapılan yeni seçimlerde bu kez mutlak çoğunluk ile iktidarı elde etmiş ancak kişisel ihtiraslar ve ideolojik çelişkiler kısa sürede su yüzüne çıkmıştır.³² Savunma Bakanlığını da üstlenmek isteyen Başbakan Georgios Papandreu, talebinin Kral tarafından reddedilmesi üzerine 15 Temmuz 1965'te istifa etmiştir. Taht ile kopuş, Partinin ilerleme çizgisinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bunu, birbirini izleyen üç hükûmeti -Georgios Athanasiades, Novas Eleas Tsirimokos ve Stefanos Stefanopoulos-kuran hükûmet başkanları ve Parti liderlerinin ayrılmasıyla birlikte EK'nin bölünmesi izlemiştir.

Savaş sonrası dönemde Yunan parti sistemini biçimlendiren üç siyasi aile, ideolojik olarak son derece muhafazakâr bir sağ, merkez-sağ ideolojisine göre daha yumuşak bir merkez ve İç Savaş'ta yenilen ve zayıf bir devlette ortaya çıkmış olan Komünist sol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu siyasi

²⁹ Foivos Oikonomides, "Otan Aristera eginе aksiomatike antipoliteuse", *Eleutherotupia*, 28 Mart 2011; Ioannes K. Filandros, "Oi ekloges tou 1958", *E Kathemerine*, 7 Aralık 2014.

³⁰ Pappas, "The Transformation of the Greek Party System Since 1951", s. 93; Stefanos Kretikos, "E oportounistike omada kai e diaspase tou KKE to 1968", *Rizospastes*, 11 Haziran 2004.

³¹ Hrestos Euaggelos Hrestides, *o anendotos agonas tes Enoses Kentrou: apo tis ekloges tou 1961 sten paraitese tou Konstantinou Karamanle*, Ethniko kai Kapodistriako Panepistemio Athenon (EKPA), Athena 2012, s. 20.

³² Sotiris Rizas, *The Rise of the Left in Southern Europe: Anglo-American Responses*, Routledge, London 2019, s. 29-45.

ailelerin her biri 1967’de cunta öncesinde Merkez Birliği, Ulusal Radikal Birlik ve Birleşik Demokratik Sol olmak üzere tek bir partide toplanmış durumdadır. Bu esnada EK’nin Andreas Papandreu’nun liderliğindeki merkez-sol fraksiyonu, harekete geçen yeni grupları temsil eden sistem ve yerleşik siyasi yapı karştı radikal bir güç olarak ortaya çıkmış ve bir siyasi radikalleşme sürecine yol açmıştır.

Fraksiyonun temsilcisi olduğu bu yeni ve radikal gruplar, çıkarları doğrultusunda destekledikleri partilere olan bağıllık ve sadakatlerinin yönünü değiştirmeye hazır olan orta ve alt sınıflardır. Merkez-sol, Komünist solun iktidar şansına sahip olmadığı bu dönemin koşullarında tutarlı olduğu kadar radikal de olan “demokrasi” söylemi ile sosyal ve siyasi reformlar için tek güç şeklinde ortaya çıkmıştır. Cunta, bu oluşumun önüne geçse ve siyasi değişim umudunu geçici olarak kırsa da³³ bu siyasi gücü yok edememiştir. Gücün pek çok önde geleni, Andreas Papandreu’nun 1968 Şubat’ında kurduğu, büyük direniş örgütlerinden Panhellenik Kurtuluş Hareketine [Panellenio Apeleuteriko Kinema (PAK)] katılmıştır.³⁴ Papandreu, uzak durduğu EK’den PAK’ı da uzak tutmuş, babası Georgios Papandreu’nun 1968’deki ölümünden sonra da Partinin liderliğini üstlenmeyi tercih etmemiştir. Bunun yerine, yeni bir siyasi partinin temelini oluşturabilecek radikal bir değişim programı ile PAK’ın önemli bir siyasi güç hâline gelmesi için çaba göstermiştir.

4. PASOK’un Kuruluşu ve Yunan Siyasetinde Yerini Alması

Metapolitefsi geldiğinde geleneksel siyasi partiler dağınık durumdadır. Dolayısıyla sosyal ve siyasi bir temsil boşluğu söz konusudur. EK ve ERE gibi sol da ciddi bir krizden geçmektedir. Merkez ve soldaki boşluğu dolduracak yeni bir siyasi parti için imkân bulunmaktadır ve Papandreu, PASOK’un gelişimi için bu imkândan yararlanmayı başarmıştır.

Albaylar rejiminin çöküşü, Andreas Papandreu’nun Yunanistan’a ve aktif siyasete dönüş sürecini derhâl başlatmıştır. Rejim tarafından hapsedilmesinin ardından ülkeden ayrılan ve diktatörlük süresince yurt dışında bulunan Papandreu, altı yılı aşkın bir süre sonra 16 Ağustos 1974’te Yunanistan’a dönmüştür. Seçmenlerinin ve pek çok eski milletvekilinin

³³ Christos Lyrintzis, “Political parties in post-junta Greece: A case of ‘bureaucratic clientelism?’”, *West European Politics*, Cilt 7, Sayı 3, 1984, s. 99-118.

³⁴ Damianos Vasileiades, *O mithos tou Andrea: Oi Theoretikes vaseis tes Enoses Kentro, tou PAK kai tou PASOK*, Enallaktikes Ekdoseis, Athena 2007.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE
İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

beklentisine rağmen yeniden açılmış olan EK'nin liderlik koltuğunu devralmayı reddetmiştir. Hedefi, kendisini hem eski merkezden hem de geleneksel soldan ayıran yeni bir parti kurmaktır.

Atina'daki siyasi çevrelerde yoğun bir biçimde ne yapmak istediği tartışılırken Andreas Papandreu, 3 Eylül 1974'te King's Palace Hotel'de Panhellenik Sosyalist Hareketin kuruluşunu resmen ilân etmiştir.³⁵ Yeni siyasi oluşumun anti-bürokratik niteliğini vurgulamak üzere “parti” yerine “hareket” terimi tercih edilirken benimsenen amblem de küçük bir Troçkist gruptan esinlenen, yükselen bir yeşil güneş olmuştur.³⁶ Ekim başlarında, cunta döneminde rejim karşıtı önemli isimlerin oluşturduğu Demokratik Savunma [Demokratike Amina (DA)] da PASOK'a katılmıştır.

Dönemin önemli bir özelliği, sosyalist veya sosyal demokrat kutbun bulunmamasıdır. Komünist gelenek sola öylesine hâkimdir ki günlük siyasi terminolojideki “sol” terimi doğrudan komünist solu refere etmektedir. PASOK'un kurulması ve siyasete dinamik bir şekilde girmesi, Yunan siyasi arenasının sürekliliğinde önemli bir değişiklik yaratmıştır.³⁷ PASOK, Yunanistan'da sosyal demokrasinin ilk örgütlü ifadesi olmasa da³⁸ sosyalist terimini ülkenin siyasi yaşamına etkin bir biçimde dâhil eden partidir.

Konstantinos Karamanlis tarafından kurulan ve büyük oranda ERE'ye dayanan ND'nin aksine PASOK, tamamen yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır. Kendisini eski merkezden ve geleneksel komünist soldan farklı bir parti olarak takdim eden Hareket,³⁹ bazıları için tamamen yeni bir siyasi oluşumdur. Bunlar, Partinin tarihî kökenlerinin EK ve özellikle de

³⁵ “İdrutike Diakerukse Vasikon Arhon kai Stohon”, *PASOK*, <http://pasok.gr/diakhyxh/>, (12.03.2018).

³⁶ Roula Kotseta, “3 Septemvriou 1974: E idruse tou PASOK”, *Newsbomb*, 2 Eylül 2015.

³⁷ Gerassimos Moschonas, “The Panhellenic Socialist Movement”, *Social Democratic Parties in the European Union: History, Organization, Policies*, (ed) R. Ladrech ve P. Marlière, Palgrave Macmillan UK, Basingstoke 1999, s. 110.

³⁸ “Yunanistan Sosyalist Partisi/Sosialistiko Komma Elladas (SKE)” ve Elias Tsirimokos liderliğindeki Halk Demokrasisi Birliği [Enose Laikes Demokratias (ELD)] gibi sosyal demokrat partiler PASOK'tan on yıllar önce mevcuttur. Bu iki parti, KKE ve Çiftçi Partisi [Agrotiko Komma] ile birlikte EAM'ı kurmuştur. Aleksandros Papanastasiou ve diğerlerinde olduğu gibi benzer hareket ve partiler, iki savaş arası dönemde de vardır. “Vasikes ekselikseis sto astiko politiko sistema apo to 1974 mehri semera”, *Rizospastes*, 28 Haziran 2013.

³⁹ Simitis, “Amacımız KKE'den ve geleneksel Merkez Birliği'nden farklı, güçlü bir sol parti oluşturmak” demektedir. Kostas Semites, *Dromoi Zoes*, Ekd. Polis, Athena 2015, s. 139; Christos Lyrantzis, “The Rise of Pasok: The Greek Election of 1981”, *West European Politics*, 3 Aralık 2007, s. 308.; Clogg, *Parties and Elections in Greece*, s. 128.

merkez-sol ile alakalı olmakla birlikte sırf onun devamı niteliğinde olmadığını belirtmektedirler.⁴⁰ Bazıları için de Partinin orijinleri, EK'nin temsil ettiği geleneksel merkezde bulunmaktadır.⁴¹ Kendisi de yeni bir siyasi oluşum olduğunda ısrar etmekle birlikte merkezle bağlarını reddetmemiştir. Dolayısıyla PASOK'un kökenleri, içerdiği unsurlar itibarıyla "60'ların" ortalarına ve cunta yıllarına dayanmaktadır. Aynı durum cunta öncesi dönemden önemli unsurlar taşıyan diğer partiler için de geçerlidir. Askerî rejim sonrasında ortaya çıkan parti sisteminde önemli bir "değişimden" bahsetmek çok olanaklı görünmemektedir. Böylece, Temmuz 1974'te parlamenter sisteme geri dönülmesiyle birlikte albayların yedi yıl boyunca dondurduğu ancak ortadan kaldıramadığı parti sisteminin yeniden yapılanarak harekete geçtiği düşünülebilir.

Metapolitefsi'nin ilk seçimleri, simgesel bir tarih olan Politeknik⁴² olaylarının birinci yıl dönümünde, 17 Kasım 1974 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Ulusal Birlik hükûmeti, özgürlüklerin restorasyonu ve

⁴⁰ PASOK ve EK arasındaki süreklilik, yalnızca kısmen doğrudur ve çoğunlukla parlamento düzeyinde geçerlidir. Moschonas, "The Panhellenic Socialist Movement", s. 111.

⁴¹ Mavrogordatos da PASOK'un ideoloji ve yapısındaki yeniliğin inkâr edilemez olduğunu ancak PASOK ile merkez arasındaki bağlantının göz ardı edildiğini belirtmektedir. Yazara göre "Papandreu da dâhil olmak üzere PASOK'un üyeleri ve taraftarları, yeşil gökyüzünden düşmemiştir". PASOK, Yunan parti sistemi içinde merkezin yapısal konumunun mirasını açık bir biçimde taşımaktadır. G.T. Mavrogordatos, *Rise of the Green Sun: The Greek Election of 1981*, Centre of Contemporary Greek Studies King's College, N. Sakkoulas, London 1983, s. 9-10.

⁴² Politeknik ayaklanması, halkın, Albayların cunta rejimine karşı güçlü ve kitlesel eylemi haline gelmiştir. Olaylar 14 Kasım tarihinde Atina'da Politeknik'in öğrenciler tarafından işgal edilmesiyle başlamış ancak cunta karşıtı genel bir ayaklanmaya dönüşmüştür. İşgal, 17 Kasım sabahı tankların Politeknik'e girmesiyle kan dökülerek son bulmuştur. Porisma Tseva gia Polutehneio", <http://www.vrahokipos.net/old/history/gr/polytexneio/Tsevas.htm>, (22.09.2018); Politeknik'in kapısını kırarak askerlerin içeriye girmesini sağlayan tank sürücüsü-askerin anlatısı için bkz; Hayatını kaybedenlerin sayısı resmî olarak 34'e ulaşmıştır. Baskına ilişkin 1975 sonbaharında yapılan araştırmada, 21 ölümcül yaralanma vakası tespit edilmiştir. Ancak mağdurlar çok daha fazla olmalıdır çünkü birçok kişi ağır yaralanmış bununla birlikte tutuklanmaktan kaçınmak için hastanede tedavi edilmeyi reddetmiştir. Vlasses Vlasides, "E poluorkia kai e epemvase", *Makedoniko Praktoreio Eideseon*, 12 Ekim 2007; Selanik ve Atina'da bir kez daha sıkıyönetim ilan edilmiştir. Olimpios Dafermos, *Foitetes kai Diktatoria: To Antidiktatoriko Foitetiko Kinema 1972-1973*, Ekdoseis Gavrielides, Athena 2009, s. 154-182; 17 Kasım tarihi, 1981 yılından itibaren yeni göreve gelen PASOK hükûmeti tarafından ayaklanmanın resmi yıldönümü olarak kurumlaştırılmıştır. "O Kostas Kornetes sunthluvei enan metapoliteutiko mutho gia to Polutehneio", *Lifo*, 2.11.2016; Politeknik olayları, modern Yunan Solu kimliğinin oluşumunda kendiliğinden ayaklanma ve otoriterlik karşıtlığının zirvesi olarak kabul edilen bir aşama olmuştur. Diğer yandan yönetimdeki çatlakları da su yüzüne çıkarmıştır.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE
İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

sosyal ve siyasi yaşamın normalleşmesi için önemli çalışmalar yapmış ancak koşullar bir seçimi zorunlu kılmıştır. 19 Eylül'de nispi temsil sistemini kabul eden seçim yasası onaylanmış ve 23'ünde çıkarılan bir kararname ile partilerin yeniden faaliyete geçmesi sağlanmıştır. 17 Kasım seçimleri, siyasette ve toplumda yalnızca birkaç ay içinde yaşanan niteliksel değişimin boyutunu gözler önüne sererek örnek bir düzen içinde gerçekleştirilmiştir. 300 üyeli Parlamentoda dağılım şöyledir: ND %54,3 (220 milletvekili); EK-Yeni Güçler (ND)⁴³ %20,4 (60 milletvekili); PASOK %13,6 (12 milletvekili); Birleşik Sol %9,5 (8 milletvekili).⁴⁴ Ulusal Birlik hükümetinin Başbakanı Konstantinos Karamanlis, 4 Ekim 1974'te kurduğu Yeni Demokrasi⁴⁵ ile Metapolitefsi'nin ilk seçimlerinin galibi olmuş, izleyen yıllarda da ülkenin siyasi yaşamındaki güçlü konumunu korumuştur.

Clogg'a göre "Görünüşe bakılırsa seçmen, 'ya Karamanlis, ya tanklar' sloganından etkilenmiştir. Darbe öncesi dönemden kalan tek parti olan EK çökerken PASOK'un elde ettiği %14, önceden kurulu bir parti örgütünün olmadığı düşünüldüğünde önemli bir başarıdır. Seçmenin milliyetçilikle bezeli sosyalist söylemin cazibesine kapıldığı açıktır.⁴⁶ Siyaset sahnesine dinamik bir biçimde giriş yapan Partinin mitinglerindeki canlılık ve görünüşteki olumlu tepkiler, 1974'teki bu ilk seçimlerde beklendiği kadar oya çevrilmemiştir. Bununla birlikte PASOK, kurulduktan 2,5 ay sonra üçüncü parti olmayı başarmıştır. Sağın yeni partisi ND ise mevcut konjonktür nedeniyle yükselmiştir.

⁴³ Nees Dunameis (ND)-EK, demokrasinin yeniden tesisi ile birlikte diktatörlük sırasında ortaya çıkan siyasetçilerle EK-ND adı altında ittifak kurmuştur.

⁴⁴ "Vouleutikes Ekloges", *İdruma tes Voules ton Elleno gia ton Koinovouleutikon*, <http://foundation.parliament.gr/central.aspx?sId=11114521116216461457895>, (02.03.2021).

⁴⁵ "E İdruse tes Neas Demokratias", *Nea Demokratia*, <https://nd.gr/istoria>, (13.07.2019).; Judt, Yunanistan'ın demokrasiye yumuşak geçiş yapabilmesinde Karamanlis'in olgunluğu ve süreklilik mesajları vermesinin yanı sıra kendi geçmişinden kopmasının da payının olduğunu, etkisi artık zayıflamış olan ERE'yi canlandırmaya çalışmaktansa yeni bir parti kurmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Judt, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁶ Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 172-173; Parti görevlilerinin izlenimleri şöyledir: "PASOK, demokratikleşme dönemi için çok radikaldi. İnsanlar oy vermek isteseler de PASOK'un seçimleri kazanması halinde ABD'nin yeni bir darbe yapmasından korkmaktaydılar. Bu nedenle ABD'nin sevdiği Karamanlis'in güvenli yolunu tercih ettiler", *Agonistes*, 03 Aralık 1974.

5. PASOK'un Örgüt Yapısı ve Siyasi Programı

Mihalis Spourdalakis, bir partinin incelenmesi esnasında üzerinde özellikle durulması gereken iki hususun örgüt yapısı ve siyasi programı olduğunu, bunların, partinin mahiyetini anlamak için başvurulacak en makul iki alan olduğunu belirtmektedir. Ona göre “Parti örgütü, bir barometre niteliğindedir. Örgüt, partinin ideolojik ve siyasi yöneliminin ve sonuç olarak toplum ve devlet ile ilişkisinin ifadesidir. Siyasi programı ise partinin mahiyetinin teorik ve stratejik yoğunlaşmasıdır. ‘Temsil ve yasallaştırma ilişkilerinin’ bileşimidir. Yani, partiyi destekleyen ve stratejik çıkarların devlet politikası haline geldiği temsil ilişkisinin bir sonucudur. Siyasi program bu anlamda ‘parti bildirisi’ veya yönetim programı ile özdeş değildir. Onları da içermekle beraber kavram çok daha geniştir.”⁴⁷ Bu teorik yaklaşım, PASOK’u da belirlemektedir. Bütün modern siyasi partiler gibi PASOK da bu iki bileşen arasındaki belirli bir dengenin ifadesidir.

Andreas Papandreu’nun 3 Eylül 1974’te sunduğu bildirge ile PASOK’un kuruluşu resmîleşmiştir. Bildirgeyi, sosyal sahada ve çalışma alanında öz örgütlenme [autoorganose] çağrısı izlemiştir. Parti, Komünist sol karşısında yetersiz ve örgütsel açıdan zayıf görünmektedir. Sorun olduğu düşünülse de doğasının gereği olan iç çeşitliliği, aslında gücüdür. Bu çeşitlilik, çoğulculuğun ve Yunan toplumunun kaynaşmasının ürünüdür.⁴⁸ PASOK doğarken farklı siyasi kökenlerden gelen akımlar, farklı ideolojiler, farklı sınıfsal aidiyetler ve 1965-1974 döneminde toplumsal mücadelenin farklı anlarında oluşan farklı akımlar birbirine yaklaşmıştır. 3 Eylül Bildirgesi ve öz örgütlenme anlayışı, Hareketin doğuş ve kuruluşu esnasındaki temel gelişim evrelerinin üzerlerinde kaydedildiği aşamalardır.

5.1. Örgüt Yapısı

Yunanistan’daki parti ve parti sistemlerinin evrimini farklı tarihî (siyasi ve sosyal) koşullar belirlemiştir. Farklı bir başlangıç noktasından yola çıkan Yunan sisteminin maruz kaldığı güçlükler, diğer gelişmiş demokrasilerinkinden farklıdır. KKE dışındaki partiler, özünde ülkedeki kümülatif demokratik eksikliklerle (Ulusal Bölünme, Küçük Asya felaketi,

⁴⁷ Mihales Spourdalakes, *PASOK: Komma, Kratos, Koinonia*, Ekd. Patakes, Athena 1998, s. 17.

⁴⁸ Hristoforos Vernardakes, *E idruse, e ekselikse kai e metelikse tou PA.SO.K, sto Trianta Hronia Demokratia: To politiko sustima tes trites ellenikes demokratias 1974-2004*, Panepistemio Kretes, 20-22 Maiou 2004, ekd. Kritike, Kreta 2004, s. 2.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

Metaksas Diktatörlüğü, İşgal, İç Savaş, Cunta) eş değer bir kurumsal ve örgütsel gecikme içindedirler.⁴⁹ Dolayısıyla Yunan parti sistemi, Batı Avrupalı partilerin gelişimine ancak Metapolitefsi ile yetişebilmiş, kurumsal kitle partilerinin varlığından ancak bu dönemde bahsedilebilmiştir. PASOK, Yunanistan'da kitle partisi kavramına damgasını vuran bir partidir. Onun örgüt yapısı 1970'lerde diğer bütün partileri etkilemiştir.

Spourdalakis, PASOK ve onun toplum ve devletle olan ilişkisinde dört ayrı aşamadan bahsetmektedir: 1. 3 Eylül 1974 bildirgesi sırasındaki kısa dönemde PASOK, farklı bir kadro partisidir. 2. Metapolitefsi'nin ilk seçimlerinden 1975 ilkbaharına kadar olan süreç, kitle partisinin temellerinin atıldığı öz örgütlenme dönemidir. 3. 1975-1977, PASOK'un iktidar alternatifi bir parti olarak yükseldiği dönemdir ve tam bir kitle partisi gelişimi göstermiştir. 4. 1977-1981, Partinin herkesi kucaklayan örgütsel yapı modellerine dönüşümüyle belirlenen dönemdir.⁵⁰

PASOK, kurulduğunda varoluşsal bir mesele ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Temelinin kitlesel taban örgütleri olduğunu belirtmektedir ancak bir örgütlenmesi yoktur. 17 Kasım seçimleri çok yakın olduğu için bu sorun daha da acil hâle gelmiştir. Genç Hareketin, kitleselliği hedefleyen bir siyasi partinin ihtiyaç duyduğu örgütsel yapıya ulaşmak için ne gerekli deneyimi ne de maddi kaynağı vardır. PASOK liderliği, bu koşullar altında halkın inisiyatif üstlenmesine aracılık eden, örgütsel bir omurga yaratan ve Partinin insanlarla temasına katkıda bulunan “öz örgütlenme” fikrine ulaşmıştır.

Andreas Papandreu, “Halk, partisini kurmaya çağırıyor” sloganı ile öncü bir örgütlenme biçimi için 15 Eylül'de harekete geçmiştir. Buna göre toplumsal hareket mantığına sahip kitleler, İniyatif Komiteleri aracılığı ve öz örgütlenme yöntemiyle Partiyi örgütleyecektir. Yöntem, bilinen verileri altüst etmiş ve yüz binlerce kişinin doğrudan örgütlenmesini sağlamıştır.⁵¹

⁴⁹ Spourdalakes, *Politika Kommata kai Kommatika Sistemata*.

⁵⁰ Spourdalakes, *PASOK: Komma, Kratos, Koinonia*, s. 15-74.; Spourdalakis'e göre siyasi partiler örgüt yapıları temelinde, “a) sınırlı siyasi haklar döneminde kadro partileri, b) hakların genişletilmesi ve işçi sınıfının siyasete girişiyle belirlenen dönemde kitle partileri, c) “Kapitalizmin altın dönemi” olarak nitelenen son Büyük Savaş döneminden hemen sonra “herkesi kucaklayan partiler,” d) son yirmi otuz yılın toplumsal ve siyasi kriz döneminde “devlet partisi” (veya “kartel partileri”)” ortaya çıkmıştır. Spourdalakes, *Politika Kommata kai Kommatika Sistemata*.

⁵¹ Paraskeuas Perakes, “Saranta hronia PASOK, 1974-2014”, *Haniotika Nea*, 03 Eylül 2014; Demetres Katsoridas, “E analepse tes diakuverneses apo to PASOK”, *Diethnistike Ergatike*

Kitlelerin yanıtı bütün beklentileri aşarken İç Savaş sonrasında sağın yaratmış olduğu ve o zamana kadar süren baskı, hatta korku iklimi kısa sürede kırılmıştır.

Öz örgütlenme tercihi, öncelikle dönemi farklılaştıran iki büyük faktöre yaslanmaktadır. Bunlardan ilki büyük siyasallaşma iklimi, ikincisi ise EK'nin eski parti mekanizmasının yanı sıra KKE'nin bürokrasisinden de uzak yeni bir anlayışın benimsenmesidir. Öz örgütlenme 1974 için gerçekten devrimci bir eylemdir. Halk temel bir ittifak için bir parti oluşturmaya; Parti ise demokratik bir kongre ile onaylanacak bir yol izlemeye çağrılmaktadır.⁵² Bu esnada çok sayıda üyesi, parası ve hiçbir örgütsel mekanizması olmayan, çok kısa bir süre içinde bunları tamamlama olanağı da bulunmayan Parti, 1974 seçimleri deneyimini yaşamıştır.

Kısa sürede ülke geneline yayılan ve sayılarının 400-500'e ulaştığı tahmin edilen İnisiyatif Komiteleri büyük bir başarıyla Partinin yerel örgüt üslerine evrilmiştir.⁵³ 16-17 Mart 1975 tarihlerinde gerçekleştirilen ön Kurultayda, 88 üyeli ilk Merkez Kurul (MK) seçilmiş, MK de 13 Nisan'da İcra Bürosunu belirlemiştir. Bu esnada üye sayısı 8 bine ulaşmıştır.⁵⁴ Yerel örgüt ile Parti merkezi arasındaki ilişki son derece yoğun ve düzenlidir. PASOK'un örgütsel biçimlenmesi esasen 1975 sonbaharından itibaren başlamıştır. Örgüt toplumsal doku içinde dallara ayrılmakta ve güçlü bir biçimde kitleselleşmektedir.

Parti içi krizler üye artış hızını yavaşlatmış olsa da 1977'deki Panhellenik Konferansta üye sayısı 27 bindir ve örgüt ağı ülke genelinde

Aristera, <https://rproject.gr/article/i-analipsi-tis-diakyvernisis-apo-pasok/>, 18 Ekim 2016, (05.03.2021).

⁵² Roula Eleutheriou, "Ennea xronia PASOK, Meros B, apo ten autoorganose ste grafeiokratia", *Anti*, Cilt 241, 1983, s. 26.

⁵³ Komiteler kitle örgütlenmesinin ilk hücrelerini oluştururken, onların devamı niteliğindeki yerel ve sektörel organlar, güçlü siyasi tartışmaların yapıldığı düzenli üye toplantıları ile faaliyet göstermektedirler. Seçim öncesi dönemin yoğun faaliyeti, mahallelerdeki parti bürolarından düzenlenmekte, yeni üyelere şubelerde eğitim verilmektedir. Yerel toplantılar, yerel ve başlıca siyasi meselelerin yanı sıra her bir örgüt biriminin kompozisyonuna bağlı olarak teorik tartışmaların yapıldığı zeminlerdir. Her örgüt biriminin sekreteri, finans, örgütsel durumun takibi ve kampanyanın başarılı bir şekilde yürütülmesi gibi bir dizi konudan sorumludur. Demetres Talaiporos, *E ennoia tes kommatikes entaksis sta sughrona sosialistika kommata. Ta kommatika mele sto PASOK*, Diplomatike Ergasia, Ethnikon kai Kapodistriakon Panepistemion Athenon, Athena 2010-2011, s. 38.

⁵⁴ "Apologismos Douleias tes Ekteletikes Grammatcias tou PASOK", *Meniaio Enemerotiko Deltio*, Cilt 7-8, 1977, s. 10.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE
İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

yaygınlaşmıştır.⁵⁵ 8-10 Temmuz'da Atina'da düzenlenen Konferansın en önemli sonucu, PASOK'un 1977 Kasım seçimlerine kadar ilk kez bir örgüt içi süreklilik elde etmiş olmasıdır. Parti, öznel zayıflıklarının bir sonucu olarak hiçbir zaman bir "hareket", bir cephe işlevi görmemiştir. Konferansta örgüt içi çelişkiler çözülmüş ve tipik bir "parti" olma yönünde ilerleme başlamıştır.⁵⁶ Bu arada kişisel zaferini teyit eden Papandreu'nun bundan sonraki hedefi iktidardır.

1978-1980 yılları, örgütlü üye sayısının hızlı bir artış gösterdiği dönemdir. Partinin stratejisi, her türlü çabayı göstererek üye sayısının artırılması ve örgütün genişlemesidir. Örgütsel gelişim, "Hareketin Gelecekteki Organizasyon Yönelimi İçin Öneri [Eisegese gia te Mellontike Organotike Poria tou Kinematos]" başlıklı Parti dokümanına göre seçim desteği ile üyelik arasında belirli bir orantının kurulmasına dayanmaktadır.⁵⁷ Mart 1980'de üye sayısı 65 bindir ve seçim yılı olan 1981'in Mart'ında ise 110 bine ulaşmıştır.⁵⁸ Bu büyüme, toplumsal mücadelelerin Metapolitefsi'nin ilk yıllarındaki hızının azalmaya başladığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu, aynı zamanda PASOK'un, öncekinden farklı olarak ılımlı bir sosyopolitik iklimi güçlendirdiği ve sosyal sahalarda "barış" uygulamalarını teşvik ettiği dönemdir.

Öz örgütlenmenin neredeyse zorunlu olarak uygulanması ve üyelerin siyasi ve örgütsel inisiyatifi, bir yandan Partinin kitleleşmesinin temelini oluşturmuş; diğer yandan ilk iç farklılıklar ve çelişkileri de kışkırtmıştır. PASOK, kurulduğunda, farklı yerlerden gelen, farklı siyasi deneyimleri ve farklı yaşamları olanların hareketidir. Eski EK milletvekilleri, PAK üyeleri, öğrenciler, diktatörlüğe karşı mücadele veren kişiler ve yeni inşa edilen Partinin çatısı altında ideolojik sığınak bulmuş küçük hiziplerden oluşmuştur.

⁵⁵ Dönemin Yönetici Sekreterliği ve Organizasyon Kurulu raporuna göre 460 yerel örgüt, 500 örgütsel çekirdek ve 68 Vilayet Meclisi, yurt dışında da 120 örgüt birimi bulunmaktadır. Aynı yerde, s. 10-14.

⁵⁶ Hristoforos Vernardakes, *Ta Politika Kommata sten Ellada 1974-1985 Sheseis Ekprosopeses kai Sheseis Nomimopoieses sto Fos tou Politikou kai Koinonikou Antagonismou*, Panepistemio Athenon Tmema Politikon Epistemon kai Demosias Dioikeses, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Elias Nikolakopoulos, Athena 1995, s. 128.

⁵⁷ 7 Aralık 1977 tarihli bu belge nümerik örneklerle doludur ve üye alımını yöneten ilkelerle ilgili açıklamalar bulunmamaktadır. Michalis Spourdalakis, "PASOK: The Telling Story of a Unique Organizational Structure", *The Organization of Political Parties in Southern Europe*, (ed.) Piero Ignazi ve Colette Ysmal, Greenwood Publishing Group, London 1998, s. 211.

⁵⁸ Vernardakes, *Ta Politika Kommata sten Ellada 1974-1985...*, s. 128.

Bütün grup ve hiziplerin mutlak surette hedefleri ve eylem planları vardır. Bu durum ciddi parti içi krizlere yol açmıştır.

PASOK'ta ilk büyük kriz, 1975 başlarında patlak vermiştir. 25 Mayıs'ta Panhellenik Öğrenci Mücadele Hareketi [Panellenia Agonistike Spoudastike Paratakse (PASP)] Genel Kurulu, Gençlik Kurulu üyelerini görevden almıştır. Bunu 9 Haziran'da, Papandreu ile DA kurmayları arasındaki çatışma izlemiştir. Uzun süredir kendi ideolojik ve örgütsel inançlarını ifade etmekte olan DA kurmayları,⁵⁹ hareketin içinde ayrı bir grup olarak durmaktadırlar. Sorunun başlangıcı, orta ve alt seviyedeki organlar için seçim (DA'nın görüşü) veya atama (Papandreu'nun görüşü) konusundaki karşıtlıktır.⁶⁰ Papandreu'nun MK üyelerinin "sağ sapma" ile suçlanması üzerine DA'dan gelen yüzlerce üye ihraç edilirken,⁶¹ 75 MK üyesinin 48'i, "sosyal demokrat ve sabotajcı" oldukları gerekçesiyle ihraç edilmiş veya istifa etmiştir.⁶² Papandreu'nun ezici liderlik gücü şiddetle sorgulanırken "demokratik savunma" krizi olarak da bilinen bu ilk kriz, "demokratik süreçleri" tetiklemiştir. PASOK bu parti içi kriz nedeniyle örgütünü sistematik bir biçimde ancak 1975 sonbaharından itibaren oluşturabilmiş ve genişletebilmiştir.

Hemen devamında bir yandan Papandreu ile eski merkezçiler, diğer yandan PAK, PASOK ve PASP yöneticileri arasında yeni bir cephe açılmış, yeni bir kriz ile karşı karşıya kalınmıştır. 1976 başlarına kadar büyük bir grup daha Partiden uzaklaştırılmıştır.⁶³ 1975 ve 1976 krizleri, parti içi demokrasi bakımından olumsuz taraflarına rağmen PASOK'un gelişimine katkıda bulunan süreçlerdir. Andreas Papandreu, 1976'daki kopuş ile Partisinin tartışmasız lideri olarak yükselmiştir. 1975-1977 dönemi, iç krizlerin ötesinde Papandreu'nun Hareketin bir kitle partisine dönüşmesinin temellerini attığı dönemdir ki bu durum 1977 seçimlerinde ispatlanmıştır.

⁵⁹ Vasiles Asemakopoulos, *Antitheseis kai Esoterikes Sugkrouseis sto PASOK ten Periodo 1974-1990. Ermeneutikes Opseis tes İstorikes Ekselikes tou Ellenikou Koinonikou Shematismou*, Panteio Panepistemiou, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Spuros Sakellariopoulos, Athena 2016, s. 174-183.

⁶⁰ Mihales Spourdalakes, "O ellenikos laikismos stis sunthekeis tou autarhikou kratismou," *Laikismos kai Politike*, (ed.) N. Mouzeles ve Th. Lipoavats ve M. Spourdalakes, ekd. Gnose, Athena 1989, s. 131-159.

⁶¹ Semites, *a.g.e.*, s. 162-163.

⁶² Giorgos Lakopoulos, "To PASOK uparhei (kai) hare stis kriseis tou", *Ta Nea*, 13 Ocak 2012.

⁶³ Paraskeuas Augerinos, *E Allage Teleiose Noris*, Vivliopoleion tes Estias, Athena 2013, s. 48.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

PASOK'da üçüncü büyük kriz, 1980'de yaşanmıştır. "Selanik krizi", Partinin resmi çizgisinden şüphe duyanların gerçekleştirdiği büyük yürüyüşten sonra gençlik örgütü üyelerinin de aralarında olduğu 2 bin kişinin Disiplin Kurulu ve İcra Bürosu kararları ile ihraç edilmesiyle sonuçlanmıştır. Gelecek seçimler ve iktidarın artık egemen stratejiler haline geldiği bir sırada o zamana kadar ki en önemli eleştiriler getirilmiş olsa da, bu bölünme sonuç getirmemiştir.⁶⁴ Bu, ideolojik ve teorik açıdan oldukça şiddetli ancak siyasi planda mevcut durumu değiştiremeyen bir bölünmedir. PASOK'un kitlelerle ilişkisi artık daha belirli, programlar daha nettir.

Kitleselleşmenin yönü ve bunun altında yatan siyasi ve sosyal koşullardaki değişiklikler, PASOK'un örgütlenme derecesinin evriminde yani örgütlü üyelerin seçmen toplamına oranında izlenebilmektedir. Partinin örgütlenme derecesi 1977 seçimlerinde yalnızca %2,07'dir (27 bin üye ve 1.300.025 oy) ancak 1981'de %4,03'e ulaşmıştır (110 bin üye ve 2.276.309 oy). PASOK'un örgütlenme derecesi diğer partilere, özellikle de ND ve KKE'ye kıyasla eşit düzeyde hatta daha düşüktür.⁶⁵ Bununla birlikte veriler, PASOK'un yedi yılda kitleselleşme doğrultusunda çok önemli bir mesafe aldığını göstermektedir.

PASOK'un yapısında başından itibaren, iç çatışmaların da gölgesinde daha çok "dikey", "kurumsal" bir bölünme göze çarpmaktadır. Bu, Parti ile örgütsel yapının tamamı ve Parlamento grubu arasındaki ayrımdır.⁶⁶ Parti, kitle partisi örgüt modelini benimserken üyeleri ve Parlamento grubunu kontrol altında tutmayı da hedeflemektedir. Bu modelde Parti ve örgüt, Parlamento grubu karşısında kuşkusuz önemli bir avantaja sahiptir.

Siyasi çizginin belirlendiği, stratejik tercih haritalarının çizildiği, programın oluşturulduğu parti hiyerarşisinin (MK, Yürütme Bürosu, Parti örgütleri), Parlamento grubu karşısında önceliği bulunmaktadır. Parlamento grubu, bütün bunların belirlendiği değil uygulandığı yerdir⁶⁷ ancak geniş halk katmanları ile arabulucuk yaparak önemli bir rol oynamaktadır. Böylece Parti içinde, aralarında doğal olarak rekabet olan iki farklı tarafı şekillendiren

⁶⁴ Leuteris Tziollas, "PASOK Eidikotera stoiheia tes poreias tou", duo mere, *Fulladio*, Cilt 6, 1983, s. 40-44, 53-55.

⁶⁵ Vernardakes, "Ta Politika Kommata sten Ellada 1974-1985...", s. 129-130.

⁶⁶ Aynı yerde, s. 130.

⁶⁷ Aynı yerde; "Politike Eisegese pano sto Katastatiko", *Meniaio Enemertrotiko Deltio*, Cilt 2, 1977, s. 3-14.

kendine özgü bir “dualizm” meydana gelmiştir.⁶⁸ Diğer yandan örgüt politikası, özellikle 1977’den sonra Ulusal Halk Birliği [Ethnike Laike Enotetas (ELE)] genel stratejisi ile ifade edilmiştir.

Buna göre PASOK’un başlıca örgütsel hedefi, toplumsal ittifakın temelini oluşturan işçi ve ücretliler, çiftçiler, gençler, entelektüeller, bilim adamları, sanayiciler ve küçük esnaf gibi geleneksel küçük burjuva katmanlarının örgüt içinde yer almasıdır.⁶⁹ Elefantos’e göre ise “Ulusal Halk Birliği, küçük burjuva katmanlarının siyasi entegrasyonunun sert çekirdeğidir. Ona göre iktidara giden yolda, PASOK’un öncelikli olarak temsil etmeyi tercih ettiği sosyal özne bellidir: 70’lerin artık ‘normalize edilmiş’, Yunan kapitalizminde önemli bir rol oynayan küçük-orta burjuva kesimleri. Sosyal özne ile siyasi özne (PASOK) diyalektik bir ilişki içinde yoldaşlık kurmuş ve PASOK ‘küçük burjuva ideolojisinin sözcüsü’ olmuştur”.⁷⁰

PASOK’un örgütsel gelişimi, işçi ve köylü kesiminde aksarken, bilim adamları, teknisyenler, eğitimciler, kamu kurumu çalışanları, serbest meslek sahipleri, doktorlar ve sağlık çalışanları arasında büyük bir gelişme kaydetmiştir.⁷¹ Ekonomik olarak aktif nüfusun %9,4’ünü oluşturan bilimadamları-serbest meslek mensupları, Parti zirvesinin %70-75’ini oluşturmaktadır. Bu, diğer sol partilerde de Batı Avrupa’nın “daha sınıfsal” işçi partilerinde de görülen bir olgudur. “İşçi sınıfı”, Partinin ne örgütsel ne de siyasi gelişimde önemli bir rol oynamıştır.⁷² Dolayısıyla bu gerçek, PASOK’un yarattığı bir durum değil, derin tarihî kökleri olan bir eğilimdir.

5. 2. Siyasi Program

Partinin ideolojik ve program yönelimi, Bağımlılık Okulunun⁷³ teorik formunun benimsenmesine dayanmaktadır: sosyalizm çağrısı, güçlü anti-

⁶⁸ Vernardakes, *a.g.m.*, s. 131.

⁶⁹ “Apofase gia Mazikopoiese tou PASOK, 25/1/77”, *Meniaio Enemerotiko Deltio*, Cilt 1, 1977, s. 16-26.

⁷⁰ Aggelos Elefantos, *Ston asterismo tou laikismou*, O Polites, Athena 1991, s. 124-131.

⁷¹ Aynı yerde, s. 123.

⁷² Vernardakes, “Ta Politika Kommata sten Ellada 1974-1985...”, s. 139.

⁷³ Bağımlılık okulu, Üçüncü Dünyanın belli bir uyum içinde yükselen sesi olarak adlandırılmaktadır. Okul farklı düşünceleri barındırsa da en temel özelliği, az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiyi, bağımlılık ilişkisi olarak ele almasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Ercan, *Modernizm, Kapitalizm ve Az gelişmişlik*, Bağlam Y., İstanbul 2001, s. 125.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

Amerikancılık ve milliyetçi retorik, Yunanistan'ın AET'ye katılımının iptali, büyük şirketlerin ve yabancı monopollerin kamulaştırılması. Hedefi ideolojik ve örgütsel olarak dönemin yoğun radikal ruhunu ifade etmek⁷⁴ ve diktatörlük öncesinin merkez partilerinden kesin bir biçimde ayrılmaktır. PASOK, Bağımlılık Okuluna teorik referans ve örgütsel zirve ile sosyalist bir kitle partisinin inşası ve toplumun sosyalist dönüşümünü vadetmektedir.

“3 Eylül”, bir ideolojik ilkeler çerçevesidir.⁷⁵ Bildirge, Hareketin örgüt yapısı ve stratejisinin, üyeler tarafından ortak karar verilecek olan açık konular olmaya devam ettiğini vurgulayarak bu durumu açıkça belirtmektedir. Program ve örgüt yapısına, demokratik bir süreç çerçevesinde hızlı bir şekilde toplanacak ilk Kongrenin bütün üyelerinin eşit katılımıyla ortaklaşa karar verilecektir. Papandreu, PASOK'u oluşturan unsurların kökenleri ve “3 Eylül”ün ideolojik kullanımı meselesini şu şekilde ifade etmektedir:

“3 Eylül Bildirgesi elbette (...) büyük bir pay bırakmaktadır. Bir kod değil, genel ilkelerdir ve alternatif programları düzenlemek için mükemmel bir aşama bırakmaktadır. (...) Biz Yunan siyasi alanının birçok kesiminden güç toplayan bir hareketiz ve bence sorun, 3 Eylül Bildirgesinde değil. Belki de herkesin onu kendi anlayışına göre okumak istemesinde. Bu Bildirgede farklılıkların ve farklı eğilimlerin olduğu hususu sadece doğru değil aynı zamanda gereklidir.”⁷⁶

Bir kuruluş haritası olan 3 Eylül 1974 Bildirgesi, zamanla bir stratejik program metni, teorik ilkeler metni olarak kabul edilmiştir. Kıbrıs'ta yaşanan trajediyle başlayan metin, yedi yıllık diktatörlüğün ve ülkenin dışa

⁷⁴ Andrea G. Papandreou, sunenteukse gia ten EOK, *Oikonomikos Tahudromos*, Sayı 1221-1222, 09.1977. Bu, savaştan sonraki yirmi yılda ülkenin kendine özgü ekonomik gelişiminden kaynaklanan sosyal radikalizmin ifadesidir. Altmışların ortalarındaki sosyal huzursuzluğun göstermiş olduğu ve cunta rejimine muhalefetin de kanıtlandığı gibi eski sosyopolitik resmin dışına sıkıştırılmış eski (basit emtia üreticileri ve köylüler) ve son ekonomik kalkınmanın doğurduğu yeni sosyal tabakalar (kentsel çalışma ve orantısız şekilde büyük hizmet sektörünün yeni orta sınıfları) arasındaki siyasi ittifakın radikalizmidir. PASOK'u Yunan radikalizminin öncüsü yapan ve benzeri görülmemiş bir biçimde kısa sürede iktidara yürüyüşüne katkıda bulunan, bu tabakaların radikalizminin hacmi ve dinamiği ve diğer partilerin, özellikle solda olanların zayıflığıdır. Michalis Spourdalakis, “The Greek Experience”, *Socialist Register 1985/86: Social Democracy and After*, Cilt 22, 1985/86, s. 249-250.

⁷⁵ Bildirgenin tam ismi, Pan-Hellenik Sosyalist Hareketin İlke ve Hedefleri Bildirgesidir. “İdrutike Diakerukse Vasikon Arhon kai Stohon.”

⁷⁶ *Apo To PAK sto PASOK: Logoi Arthra, Sunenteukseis, Deloseis tou Andrea Papandreou Ethnike Aneksartesia Laike Kuriarhia*, Ladia, 1976, s. 85.

bağımlılığının nedenlerini sorgulamaktadır. Bildirge, biri konjonktürel diğeri uzun vadeli olmak üzere iki hedef belirlemiştir. Konjonktürel hedef, PASOK'un ilk sloganlarından oluşmaktadır: “cezalandırma-temizlik-rehabilitasyon”. Yani cuntanın ileri gelenleri ve işkencecilerin, Politeknik katliamı ve Kıbrıs trajedisinin sorumlularının cezalandırılması, devlet mekanizmasının temizlenmesi, diktatörlük mevzuatının iptali ve cunta mağdurlarının rehabilitasyonu talep edilmektedir. Bidirgede halkın iktidarı, düşünce ve ifade özgürlüğü, Anayasa çerçevesinde toplantı ve örgütlenme özgürlüğü, cinslerin sosyal ve ekonomik eşitliği, bağımsız sendikacılık, Kilise ve devletin ayrılması ve sosyal kurtuluş, geleceğe yönelik öncelikleri oluşturmaktadır. Bunların gerçekleştirilmesi için oluşturulan uzun vadeli hedefler ise “ulusal bağımsızlık”, “halkın egemenliği”, “toplumsal özgürlük” ve “bağımsız, demokratik ve sosyalist bir Yunanistan için “demokratik süreçtir”. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinin ön koşulu da ülkenin siyasi, askerî ve ekonomik bloklardan çıkmasıdır. Ayrıca Avrupa ve Akdeniz'in bütün halklarıyla daha yakın ekonomik ve kültürel ilişkiler kurulması, Akdeniz'in nötralizasyonu ve Balkanlar'ın nükleer unsurlardan arındırılmış bölge olmasına atıfta bulunmaktadır.

Yunan sosyalistlerin partisi, 1974'te sosyalist bir kitle partisi olarak kurulmasıyla başlayan örgütsel ve ideolojik düzeydeki uzun bir dönüşüm sürecinin sonucunda “PASOK'laşmıştır.” Moshonas'a göre PASOK, kimi zaman sol doğrultusunda taktiksel ve retorik sapmaları (ABD karşıtlığı, Avrupa karşıtlığı, anti-emperyalizm vb)⁷⁷ olsa da, “merkezkaç merkezietçilik” stratejisini izleyerek ve orada kalma kararlılığı ile merkeze yönelmiştir. Parti, Komünistlerin karşısında bu strateji ile sol kanatın temsilcisi olarak kurumlaşmaya çalışmıştır ve bu, Yunan siyasetine başarılı bir giriş yapmasının başlıca unsurudur.⁷⁸

PASOK, 1974-1981 döneminde, bir yandan komünist sol ile rekabet edebilecek konumda “anti-kapitalist” ve “anti-emperyalist”, diğeri yandan geleneksel merkez iddiasına sahip olabilecek bir konumda “demokratik”, “modernleştirici” ve “sağ karşıtı” bir partidir.⁷⁹ PASOK'un “merkez” ve “sol”

⁷⁷ 1975-1977 yılları, sosyalist PASOK'un AET ve ABD karşıtlığının en sert olduğu dönemdir. Amerikan üslerine dair anlaşmaları iptal etmek ister ülkenin AE'ye katılımına karşı çıkarken, “AET ve NATO aynı birlik” sloganı tarihe geçmiştir.

⁷⁸ Gerasimos Moshonas; “E diaretike tome deksias-antideksias ste metapoliteuse (1974-1990)”, *E ellenike politike kouloura semera*, (ed.) N. Demertzes, Odusseas, Athena 1994, s. 175-179.

⁷⁹ Aynı yerde, s. 111-112.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

cephelerini seçimler için etkili bir biçimde birleştiren faktör ise Andreas Papandreu'nun "sağ karşıtı" söylem ve ideolojisidir.

PASOK başlarda, kendisini o dönemin geleneksel sol, sosyal demokrasi, Avrupa komünizmi ve "mevcut sosyalizmin" bütün akımlarından farklı kılan bir "anti-kapitalist" program doğrultusunda hareket etmiştir.⁸⁰ Yeni toplumsal hareketler ve Metapolitefsi'nin ilk dönem siyasi mücadelesini birleştirdiği bu görünümü ile geleneksel solu kuşatmış,⁸¹ mevcut sağ-sol bölünmesinde sağ karşıtı kampın öncülüğünü üstlenmiştir. "Öz örgütlenme" süreci ile geleneksel solun bürokrasisinden uzaklaşmış ve yeni bir tür "kitle partisi" oluşturmuştur.

Hareket, devamında uyguladığı "merkezkaç merkeziyetçilik" stratejisi⁸² ile merkeze doğru ilerlemiştir. Merkezin tarihsel devamı olduğu iddiasındaki Demokratik Merkez Birliğinin [Enose Demokratikou Kentrou (EDEK)]* 1977 seçimlerindeki yenilgisiyle aynı seçmen kitlesine hitap ettiği rakibinden kurtulan PASOK, merkeze doğru genişlemiştir. Parti bu dönem boyunca tarihsel merkezin devamıdır ve komünist soldan daha dinamik, daha yenilikçidir. Anti-kapitalist retorüğünü, merkezin tarihsel sembolleriyle birleştirmekte çok başarılı olduğunu göstermiştir. İktidar yolculuğunun bu son aşamasını iktidarda olduğu dönemde de uygulamıştır ki, başarısının önemli unsurlarından biridir.

6. 1977-1981 Dönemi

Yola sosyalist bir parti olarak çıkan PASOK, özellikle 1977'den sonra Marksist ve maksimalist hedeflere atıfta bulunmaktan giderek kaçınmış, başlangıçtaki tezlerini önemli ölçüde terk etmiştir. 1978'de kabul ettiği Ulusal Halkçı Birlik stratejisi ile sınıfsal referansları azalmış, "ayrıcılık olmayanların" sosyal ittifakına vurgu ile bütün kesimleri kucaklama anlayışı belirginleşmiştir. Bu da PASOK'a, iktidara giden yolu açmıştır.

⁸⁰ Vasiles Asemakopoulos ve Hrusanthos Tasses, "Ermeneutike semeia gia te Diakerukse tes 3es Septemvre", *E Efemerida ton Suntakton*, 3 Eylül 2018.

⁸¹ Vernardakes, "E idrise, e ekselikse kai e metelikse tou PA.SO.K", s. 4-5.

⁸² Moshonas, "E diairetike tome deksias-antideksias...", s. 175-179.

* EK-ND, 1976'da EDEK ismini almıştır.

6.1. 1977 Seçimleri ve Ana Muhalefet Yılları

Sonucu göreceli olarak zayıf olan 1974 seçimleri ve devamında 1975-1977 arasındaki parti içi kriz ve bölünmelerin ardından, PASOK'un ideolojik "adaptasyonu" ile örgütsel gelişimi kademeli olarak birleştirilmiştir. 1977 seçim kampanyasının ana sloganı "sosyalist değişimdir".⁸³ Erken seçimler⁸⁴ ilan edilmeden hemen önce Panhellenik Konferansı toplayan Papandreu, Parti kurmaylarına, Hareketin protesto uygulamalarını terk ederek iktidar partisi mantığını benimsemesi gerektiğini açıklamıştır.⁸⁵ Konferansta kararlaştırılan "Sosyalizm için demokratik yol" stratejisi, Hareketin iktidara ve toplumsal referanslarına yönelik ideolojik ve siyasi çerçevesini özetlemektedir.⁸⁶ Diğer yandan PASOK ve iki komünist partinin varlığı siyasi yelpazeyi güçlendirmektedir ve daha çoğulcu bir Parlamento söz konusudur. Üstelik petrol krizi ve bunu izleyen durgunluk ve enflasyon nedeniyle ekonomide sabit kalkınma döneminin ardından düşüş sürecine girilmiştir.⁸⁷ Ekonomik durgunluğun yanı sıra Metapolitefsinin siyasi yaşamı tekrar harekete geçtiği ortamda yeni politikalar ve toplumsal koşullar, özellikle de Papandreu faktörü, bütün tahminleri alt üst etmiştir.

PASOK, seçim programını detaylandırmış ve zaman içinde maksimalist konumlarından bazılarını yumuşatmıştır.⁸⁸ Bütün parti içi endişelerinden sıyrılmış olan Papandreu'nun Partisi, 20 Kasım erken seçimlerinde %25,34 oy oranı ile 92 sandalye kazanmıştır.⁸⁹ 3 Eylül Bildirgesinden daha ılımlı olan seçim programı ile ilk büyük seçim ve siyasi sıçramasını kaydetmiştir. Gücünü yaklaşık iki katına çıkaran PASOK, artık ana muhalefet partisidir ve iktidara giden yolda önü açılmıştır. Bu durum Partiyi gerekli siyasi ve örgütsel düzenlemeleri yapmaya götürmüştür.

⁸³ Hrusanthos Dem. Tasses, "Apo to 'Sosialismo stis 18' tou Andrea sten 'Autoduname Ellada' tou Venizelou", *E Auge*, 1 Eylül 2014.

⁸⁴ Başbakan Karamanlis, Kıbrıs sorunu, Türkiye ile olan ihtilaf ve Avrupa Topluluklarına katılım konularını gerekçe olarak sunmuştur. Bu konuların kritik bir aşamaya gireceğini düşünen Başbakan, halk yetkisi yenilenen bir hükümetin bunları ele alması gerektiğini vurgulamıştır. Euanthes Xatzhbasileiou, "Apo te Thespise tou Suntagmatos stis ekloges tou 1977", *İstoria tou Ellenikou Ethnous*, Ekdotike Athenon, Cilt 16, 2000, s. 313.

⁸⁵ Andreas Deligiannes, "3e Septemvre: Apo to PASOK tou Andrea Ste Sfage ton Epigonon", *THETOC*, <http://www.thetoc.gr/magazine/3i-septembri-apo-to-pasok-tou-andrea-sti-sfagi-twn-epigonwn>, (12.03.2021).

⁸⁶ "PASOK: Hronologies-Stathmoi", *E Kathemerine*, 16 Ocak 2004.

⁸⁷ Veremes, *Doksa kai adieksoda: Egetes tes Neoellenikes İstorias*, s. 155.

⁸⁸ Clogg, *Parties and Elections in Greece*., s. 74.

⁸⁹ "Eklogika Apotelesmata", *Voule ton Ellenon*, <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Ekloges/Eklogika-apotelesmata-New/#B>, (12.03.2021).

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

Andreas Papandreu giderek daha çok parlamentarist olmakta ve Parti örgütünden solun ayak izlerini silmektedir.

Yunanistan için Kasım 1977 seçimlerinin olağanüstü önemi, ülkenin parlamenter tarihinin büyük bölümüne hâkim olan burjuvazi içerisindeki “liberal-muhafazakâr kutuplaşmasının” nihayet son bulmasıdır. Parlamento kompozisyonunda, İç Savaştan sonra ilk kez gerçek bir sınıfsal ayırım yansımından söz edilebilmektedir. PASOK’un en önemli zaferi, kırsal nüfus ve kent soylu küçük burjuvazinin Yunan yönetici sınıfı karşısında ciddi bir güç olarak yükselmesidir.⁹⁰ Diğer yandan sol, toplam oyların %38’ini almıştır (PASOK’un payı yaklaşık %68’dir.) ve yakın bir gelecekte Parlamenter süreçler aracılığıyla iktidara gelme olasılığı bulunmaktadır.

PASOK ve lideri, 1977 ve 1981 seçimleri arasında merkezin seçmenini rahatlatmak için sınıf odaklı Marksist bir parti ilk imajından uzaklaşmaya devam etmiştir. PASOK bu dönemde muhteşem bir örgütsel büyüme gerçekleştirmiş ve seçmen tercihi düzeyinde sürekli yükselmiştir. Parti tabanı, hem ülke çapında hem de sendikalar, ticaret birlikleri, üniversiteler, hatta orta dereceli okullar düzeyinde örgütlenmiştir. Partiyi bütün il ve şehirlerde örgütleyen radikalleşmiş gençler ve eğitilmiş insanların yoğun, halkçı bir etkinliği söz konusudur ve PASOK, öz örgütlenme süreci ile halkı kazanmıştır. Son derece yoğun olan parti aktivizmi ve kitle seferberliği, nihai seçim zaferine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur.

PASOK’un bağımsızlıktan itibaren ülkenin tarihini belirleyen bağımlılık çemberini kırmak için sarfedilecek çaba ile bağlantılandığı radikal sosyal dönüşüme dair önerileri, değişim sloganında toplanmıştır. Onun vadettiği değişim yalnızca bir siyasi slogan değildir. Yunan toplumunun bilinç kazanmasında, yabancı güçlerden sistemli olarak uzaklaşan ulusal yürüyüşünün içinden, derinlerden gelen tarihî bir taleptir.⁹¹ Andreas Papandreu, toplumun sosyalist dönüşümüne ilişkin değişiklikler için çağrıda bulunmuştur. Temel hedef, siyasi sistemin değişimidir.

1981 seçimleri öncesinde PASOK’un seçim programı 100 sayfalık “Hükümet Politikası Bildirgesi” veya “Halk ile Sözleşme [Sumvolaiio me to

⁹⁰ Nicos Mouzelis, “The Greek Elections And The Rise of PASOK”, *New Left Review*, 108, March-April 1978, s. 59.

⁹¹ Clogg, *Parties and Elections in Greece*., s. 85-86; Takis S. Pappas, “Political Leadership and the Emergence of Radical Mass Movements in Democracy”, *Comparative Political Studies*, Cilt 41, Sayı 8, August 2008, s. 1124.

Lao]”⁹² içinde ifade edilmiştir. Politikanın çerçevesi, aynı slogan ile desteklenen değişimdir. Sözleşme, toplumun gerçek değişimi için seçmene sunulan önerileri içermekte, halkın değişime olan inancını ve ulusal bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm için mücadele verme kararlılığını ifade etmektedir. Kararların yabancı bağımlılığı ve müdahalesinden uzak, halk tarafından alınacağı Yunanistan’ı, Parti ve halk birlikte inşa edecektir. Halk ile Sözleşme, teknokratik ve dinamik bir aura yaratmıştır.⁹³ 1981 Sonbaharında seçimler yaklaşırken değişim sloganının temsil ettiği umudun Yunan halkı için cazibesi muazzamdır ve Papandreu’nun retorikliği takdirle karşılanmıştır.

PASOK’un 1981 kampanyası son derece başarılıdır. Parti artık AET ve NATO üyeliği, üretim araçlarının sosyalizasyonu gibi tartışmalı çeşitli konularda daha gerçekçi ve ılımlı bir tutum benimsemiş durumdadır. AET ile ilgili olarak mevcut anlaşmanın temel noktalarının yeniden görüşülmesine dayanan özel bir anlaşma, çekilme fikrinin yerini almıştır.⁹⁴ AET’den çekilmek bir referandumun sonucuna bağlanmıştır ancak Cumhurbaşkanı’nın yetkisindedir. NATO’ya gelince, Yunanistan’ın örgütten çekilmesi müzakereye tabi uzun vadeli bir hedeftir. Nihayet kamulaştırma konusunda Parti, bunun kapsamının ulusal ekonomi için hayati önem taşıyan birkaç firma ile sınırlı olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Bütün bu taktik değişiklikler, karşılığın seçim sonuçlarında bulmuştur. Bu etkileyici hükümet geçişi, seçimlerin öncesi ve sonrasında “değişim” olarak nitelendirilmiştir. PASOK’un iktidara yükselişinde bir diğer önemli faktör de Yeni Demokrasi Partisinin etkisidir.

Lyrantzis, PASOK’un 1981’deki zaferinin büyük ölçüde iki temel siyasi gelişmeye bağlı olduğunu değerlendirmektedir. Bunlardan ilki, Karamanlis’in Mayıs 1980’de Cumhurbaşkanı seçilmesidir. Böylece tartışmasız lideri olduğu ND’nin seçim umutlarını artırabilecek tek kişiden mahrum kalması, siyasi iktidarın pürüzsüz bir biçimde devredilmesinin garantisi olmuştur.⁹⁶ Üstelik Karamanlis’in cumhurbaşkanı olması istikrarın

⁹² Program, PASOK hükümetinin ilk yüz gününü kapsamaktadır. *Diakerukse Kuvernetikes Politikes, Sumvolaio me to Lao*, Ekdotes: Grafeio Ekdoseon KE.ME.DİA, PASOK, 04.06.1981.

⁹³ Clogg, *Parties and Elections in Greece*., s. 86.

⁹⁴ Papandreu, “AET’ye karşı değiliz ancak üyeliğin Yunanistan için ekonomik açıdan felaket olacağına inanıyoruz ve Yugoslavya ile benzer şekilde özel bir anlaşma yapmak istiyoruz” demektedir. Marvine Howe, “Greek Parties Start Election Campaign”, *The New York Times*, 15 Şubat 1981.

⁹⁵ Lyrantzis, “The Rise of Pasok: The Greek Election of 1981”, s. 309.

⁹⁶ Aynı yerde, s. 310-311.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

garantisidir ve bu da ND'nin propagandasının etkisini zayıflatmıştır.⁹⁷ Partinin yeni lideri Rallis, ND'yi merkezin yanı sıra siyasi yelpazenin sağını da kapsayan bir parti olarak sunmaya çalışmıştır. Böylece ND, aşırı sağın kadrolarını da kucaklamaya hazır, modern merkez-sağ ile geleneksel sağ kanat partisi olma arasında gidip gelen bir parti haline gelmiştir. Bu politika, PASOK'u reddeden çok sayıda merkez ve ND seçmenini Partiden uzaklaştırmıştır.⁹⁸ Tutarlı bir strateji benimsemesi durumunda Partinin kayıpları muhtemelen daha az yıkıcı olacaktır.

İkinci neden, son yılların ekonomik durgunluğundan ve yüksek enflasyonundan hükümetin sorumlu tutulmasıdır. 1980'de yüzde 20 civarında olan resmi enflasyon, ulusal bir kamuoyu araştırmasına göre seçmenin %57'since seçimi etkileyecek ana konu olarak görülürken %90'ı tarafından belirtilen ikinci önemli husus, devlet aygıtının aksaması ve hükümetin etkin olmamasıdır.⁹⁹ Sonuç olarak ekonomik ve idari sıkıntılar, ND'nin seçim gerilemesinin temel gerekçeleridir. Hükümetin bu iki önemli alandaki zayıf performansı PASOK'a, onu parçalanmış ve verimsiz olarak nitelendirme fırsatı vermiştir.

Programında, ND'nin politikalarından memnun olmayan pek çok sosyal grubun taleplerine yer veren PASOK, ayrıcalığı olmayanların çıkarlarını temsil etmeyi ve yaşamlarını iyileştirmeyi hedeflediğini ifade etmiştir. "Ayrıcalıksız" terimi, Yunan seçmenin büyük kısmını içerebilecek kapasiteye sahiptir.¹⁰⁰ Bu herkesi kucaklayan strateji, Hareketin mesajının iletilmesinden sorumlu olan Andreas Papandreu tarafından etkili bir biçimde izlenmiş ve onun karizmatik tutumu, seçmeni cezbetmede önemli bir faktör olmuştur.

PASOK'un iktidar yürüyüşünde Andreas Papandreu'nun kişisel rolünün altı mutlaka çizilmelidir. PASOK, "değişim" mesajını popüler bir slogan haline getirmek için onun kişisel duruşundan yararlanmıştı. Papandreu, 1981 seçim kampanyasında sözünü verdiği, Hareketin ulusal bağımsızlık ve halkın egemenliği konusundaki bütün sloganlarını kapsayan ve oldukça çarpıcı bir hedef olan "değişim" için mücadele etmiştir. Bunu yaparken de halk katmanlarıyla doğrudan temas ve iletişim içinde olan bir siyasetçi profili sergilemiştir.

⁹⁷ Mavrogordatos, *Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in ...*, s. 24.

⁹⁸ Lyrantzis, "The Rise of Pasok: The Greek Election of 1981", s. 311.

⁹⁹ Aynı yerde.

¹⁰⁰ Aynı yerde, s. 308.

“Andreas Papandreu olmadan PASOK olmazdı” diyen Pizanias’a göre “Onun varlığı belirleyicidir. Yüksek düzeyde eğitim ve kültürü, Yunan toplumuna dair derin bilgisi ve Amerikan solunun yoğun unsurları ile son derece siyasileşmiş bir entelektüeldir. Gerekli bütün ön koşullara sahiptir. Dahası Parti içinde ve dışında rakipleriyle karşı karşıya kaldığında, oldukça sert bir siyasetçidir. PASOK yöneticilerinin büyük bir kısmının tasfiye edilmesi bunun örneğidir. Bu şekilde, PASOK’un siyasi ifadesinin mutlak lideri olarak kalmıştır.”¹⁰¹ Yunan toplumunu çok iyi okuması da, PASOK’un iktidara yükselmesinin bir diğer kilit noktasıdır.

Konstantinos da 1960’ların sonları ve 1970’lerin başlarından itibaren Yunan toplumunun etkin kesimlerinin ekonomik refah arayışına girdiğini ve siyasi olarak hareket etmekten ziyade para kazanmakla ilgilendiğini belirtmektedir. Ona göre Papandreu bu eğilimden yararlanmış ve zenginleşme isteğini meşrulaştırmıştır. Kısacası, ideolojik-siyasi meseleleri artık çok da önemsemeyen “sol görüşe” zenginleşme “hakkı” tanımıştır.¹⁰²

Diğer yandan “balkonların büyücüsü”¹⁰³ olarak anılan Andreas Papandreu, bir iletişim ustasıdır ve kalabalıkları cezbetmede son derece başarılıdır. Onun çoğu demagojik olan sloganları aynı zamanda çok da kışkırtıcıdır. Neredeyse otuz yıllık ABD egemenliğinden sonra “Toplumsal Kurtuluş”, “Halkın Egemenliği” bunlardan bazılarıdır.¹⁰⁴ İktidara birkaç gün kala meydanlarda halka seslenirken kullandığı “PASOK hükûmete, halk iktidara.” sloganı sadece meydana toplananları değil bütün ülkedeki taraftarlarını coşkuyla ayağa kaldırmıştır.

PASOK’un iktidara alışılmadık bir biçimde hızlı ulaşmasının nedenleri ve siyasi yelpazenin neresinde yer aldığı hususlarının yanı sıra popülist bir parti olup olmadığı da Yunanistan’da güçlü bir tartışmanın konusudur. Ülkede 1970’lerin sonlarında başlayan popülizm tartışması,¹⁰⁵

¹⁰¹ Panagiotes Konstantinos, “PASOK, o kuriarhos tes Metapoliteuses”, *tvxs*, 28 Temmuz 2014, <https://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/pasok-o-kyriarhos-tis-metapoliteysis>, (13.03.2021); Hrestos Lurintzes, “To PASOK sten eksusia”, *İstoria tou ellenikou ethnous*, Ekdotike Athenon, s. 350-351.

¹⁰² Konstantinos, *a.g.m.*

¹⁰³ Deligiannes, *a.g.m.*

¹⁰⁴ Aynı yerde.

¹⁰⁵ 1977’de Politis’e yayımlanan “PASOK: Popülizm mi Sosyalizm mi” başlıklı ünlü makale, Yunan seçmenin potansiyel bir meydan okuyucu haline gelen PASOK’a muhteşem yönelimini

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

PASOK'un yükselişi ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Yunanistan'da siyasi söz varlığına bu yıllarda girmiş olan popülizm kavramı daha çok rakibi dışlamak için olumsuz anlamda, özellikle de rakipleri tarafından PASOK için kullanılmıştır.¹⁰⁶ PASOK ve popülizm arasındaki olumsuz ilişki siyaset ile sınırlı olmayıp, akademik düzeyde de yaygın kabul görmüştür. Buna göre PASOK, Yunanistan'da popülizmin baş temsilcisi olduğu gibi savaş sonrası Avrupa'sında iktidara gelen ilk popülist parti¹⁰⁷ ve en başarılı popülizm vakasıdır. Onun başarıları, sistemin diğer büyük partisi Yeni Demokrasiyi de etkilemiş ve popülizm bütün siyasi sisteme nüfuz etmiştir.

6.2. 18 Ekim 1981: Ülkeyi Değiştiren Seçimler

PASOK, 18 Ekim 1981 seçimlerinde ND'yi geride bırakarak %48.07 oy oranına ulaşmayı başarmış ve 172 sandalye kazanmıştır.¹⁰⁸ “Burada ve şimdi değişim”, “Yunanistan Yunanlara aittir”, “AET ve NATO aynı birlik”, sloganlarıyla Yunan seçmenin çoğunluğunu ikna eden PASOK'un sandalye sayısı 1977 seçimlerine göre 79 artmış, ND'ninki ise 56 azalmıştır. ND 115 (%35.87), KKE 13 sandalye (%10.93) elde ederken, seçime katılan diğer partiler milletvekili çıkarmayı başaramamıştır. Parlamentoda sadece üç parti (PASOK, ND ve KKE) yer almakta ve her biri üç ana siyasi kampı; merkez, sağ ve solu temsil etmektedir.

Seçimleri kazanan Andreas Papandreu 19 Ekim sabahı Yunan halkına, tarihî bir konuşma yapmıştır:

“Değişimi somutlaştıracağız. Değişim, yüzünü çok doğrudan ve çok hızlı bir şekilde gösterecektir. Bütün devlet aktörleri arasında iş birliği olacağını vurgulamak isterim. Geçmişte vurguladığımız gibi ülkeyi hiçbir şekilde bir maceraya sürüklemek niyetinde değiliz. Hedefimiz, politikamız, halkın refahıdır. Ulusal gurur ve sosyal adalettir.

yorumlamada önemli bir girişim, bir mihenk taşıdır. Aggelos Elefantas ve Makes Kavouriades, “PASOK: Laikismos e Sosialismos?”, *Polites*, Cilt 13, Ekim 1977, s. 16-27.

¹⁰⁶ Hrestos Lurintzes, “Laikismos: E Ennoia kai oi Praktikes”, *Ekloges kai Kommata ste Dekaetia tou '80*, (ed.) Hrestos Lurintzes ve Elias Nikolakopoulos, Ekdoseis Themelio, Athena 1990, s. 56-57.

¹⁰⁷ Takis S. Pappas ve Paris Aslanidis, “Greek Populism: A Political Drama in Five Acts”, *European populism in the shadow of the great recession*, (ed.) Hanspeter Kriesi ve Takis S. Pappas, ECPR Press, 2015, s. 181, 185.

¹⁰⁸ “Eklogike Anametrese 18/10/1981: G' Vouleutike Periodos 18/10/1981 eos 7/5/1985”, <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Ekloges/Eklogika-apotelesmata-New/#C>, (12.03.2021).

BİLGE USTAOĞLU

Programımızı harfiyen yürütmeye kararlıyız çünkü bize istediğimizi verdiniz. Bize tereddüt etmeden ve gecikmeden değişimi gerçekleştirebilmemiz için Yunanların Parlamentosunda çoğunluğu verdiniz. Ve bize bu fırsatı verdiğiniz için kalbimin derinliklerinden teşekkür ederim. Sizi temin etmek isterim ki, hepimizin arzu ettiği yeni Yunanistan için bu mücadelenin ön safında olacağız. Halkına ait olacak bir Yunanistan, halkını savunacak bir Yunanistan için.

Bu akşam zaferi kutluyoruz. Öncelikle 18 Ekim 1981’de değeri kanıtlanan demokratik kurumlardan başlayarak değişimin zaferini kutluyoruz. Ve kutlamalarımızda ve neşenizde, PASOK’un bütün Yunanların hükûmeti olduğunu unutmanızı rica ediyor ve şimdi halkımızdan uzlaşma talebinde bulunduğunu belirtmek istiyorum. Geçmiş unutulsun. Yeni Yunanistan’ı inşa etmenin harika ve büyük çalışması için hep birlikte ileri.”¹⁰⁹

Papandreu konuşmasında, PASOK’un ülkenin siyaset sahnesindeki yedi yıllık yaşamı esnasında bulunduğu vaatleri yerine getireceğini ifade etmektedir. Panhellenik Sosyalist Hareketi yalnızca yedi yıl önce kuran Papandreu, Georgios Rallis başkanlığındaki ND’ye karşı devletin yönetimini kazanan muzaffer bir liderdir. 1981 seçimleri ve PASOK’un Andreas Papandreu liderliğindeki zaferi, çağdaş Yunan siyasi tarihinde bir dönüm noktası, Parti ve ülkeye dair siyasi tartışmaları, karşıtlık ve araştırmaları hâlâ beslemekte olan önemli bir kilometre taşıdır. Bu zafer, Yunanistan’da 20. yüzyılın sonunu ve 21. yüzyılın ilk on yılını belirleyen çok önemli gelişmelerin başlangıcıdır.

1981 seçimlerinin en önemli sonucu, Metapolitefsi demokrasisinin artık olgunlaşmış olduğunun, siyasi krizler yaratmadan hükûmet değişikliği gerçekleştirebilen bir istikrara kavuştuğunun kanıtlanmasıdır. Konstantinos Karamanlis’in Yeni Demokrasisi, yedi yıllık hükümetten sonra iktidarı devretmiştir. Böylece 1974’te kurulan parlamenter demokrasi, iktidarın Yeni Demokrasiden PASOK’a sakin bir biçimde devriyle ilk gerçek sınavını başarıyla vermiştir. İç Savaş mirasının hala canlı olduğu ve altmışların ortalarındaki girişimlerin 1967 darbesi de dâhil olmak üzere çeşitli müdahalelerle engellendiği düşünüldüğünde, bu deneyim son derece önemlidir.

¹⁰⁹ *E Kathemerine, Ta Nea*, 19 Ekim 1981.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

1981 seçimleri, ülke için ifade ettiği bu önemin yanı sıra Batı'da da sol tarafından haklı bir coşkuyla karşılanmıştır. PASOK'un zaferi, yarım asrı aşkın sağ kanat yönetimine (yedi yıllık cunta dâhil) son vermekle kalmamış aynı zamanda Reagan-Thatcher-Kohl tepkimesinin ortasında Fransa'daki sosyalist zaferi takip etmiştir. Böylece hem Güney Avrupa'da sosyalizmin ileri adımını oluşturmuş hem de sağ kanat dirilişinin kalıcı olmadığını ispatlamıştır.¹¹⁰

1981 seçimleri, bir anlamda son 40 yılın bütün siyasi ve sosyal gelişiminin bir özetidir. Yunanistan, artık normal işlemekte olan parlamenter mücadele çerçevesinde bütün bir sağ-sol ve muhafazakârlık-değişim karşıtlığını, birbirini dışlayan iki siyasi ve ideolojik dünyayı bu seçimlerde birlikte yaşamıştır. PASOK, KKE ve KKE-iç'in toplam rakamı düşünüldüğünde 1981 seçimleri sol açısından, İç Savaş yenilgisi ve izleyen on yıllar boyunca yaşanan dışlanma ve sıkıntıların sonudur. Gerçekten bu seçimlerin en önemli sonuçlarından biri, solun Parlamente'ye ve toplumun baskın ve öncü gücü olarak siyasi arenaya dönmesidir.

Bir diğer önemli sonuç iki partili sistemin netleşmesidir.¹¹¹ 1977 seçimleri ile ortaya çıkmaya başlayan iki kutupluluk güçlenmiş, giderek daha belirgin bir biçimde iki partiliğe dönüşmüştür. ND ve PASOK'un hâkimiyeti artık kanıtlanmıştır ve Parlamente'de üç parti bulunsa da iktidar yarışı ve rekabet, esas olarak bu iki parti arasındadır.

PASOK'un herkesi yakalama stratejisine rağmen, sağ ve sol arasındaki keskin ayırım, diğer bölünmelerin yokluğunda temel bölünme olarak ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası Yunan siyasetinin büyük bölümüne hâkim olan liberal-muhafazakâr bölünmesinin sonuna gelinmiş, liberal güçlerin çoğunluğu ya PASOK'a ya da ND'ye katılmıştır.¹¹²

Sonuç

Yunanistan'da 1974'te, yaklaşık otuz yıllık sınırlı bir demokratik rejim ve yedi yıllık bir diktatörlükten sonra demokrasiye gerçek bir geçiş başlatılmıştır. Albaylar Cuntasının düşmesi ve Metapolitefsi ile eski yapılar

¹¹⁰ Mavrogordatos, *Rise of the Green Sun: The Greek Election of 1981*, s. 3.

¹¹¹ Pappas, "The Transformation of the Greek Party System Since 1951", s. 110.

¹¹² Lyrantzis, "The Rise of Pasok: The Greek Election of 1981", s. 312-313.

BİLGE USTAOĞLU

ve alışkanlıklardan kademeli ancak istikrarlı bir şekilde uzaklaşmış, Yunan pratiğinde eşi görülmemiş niteliklere sahip demokratik bir rejim ve yeni bir parti sistemine doğru yol alınmıştır. Bütün bu gelişmelerin doğrudan etkilediği siyasi partiler bu sürecin aynı zamanda taşıyıcıları olurken PASOK, bugünkü Yunan parti sistemi üzerinde modernize edici bir etkide bulunmuştur.

Demokrasiye geçiş, ülkenin genel siyaseti için olduğu kadar Yunan solu için de bir dönüm noktasıdır. Bir yandan Panhellenik Sosyalist Hareket kurulurken, diğer yandan komünist köken ve yönelimli partiler yasallaştırılmıştır. Böylece sol için hem sosyal demokrat hem de komünist formda özgürce gelişme şansı doğmuştur. Andreas Papandreu tarafından Eylül 1974'te sürecin hemen başında kurulan PASOK, kısa bir süre içinde cunta sonrası Yunan siyasetinin baş aktörlerinden birisi olmuştur.

Siyasi yaşama “sosyalist” terimini getiren PASOK, Avrupa'nın o zamanki sosyal demokrat partilerinden farklı bir merkez sol parti olarak ortaya çıkmıştır. Ona ilişkin görüşler, modern merkezden (eski Merkez Birliğinin devamı) Yunanistan'a özgü bir sosyal demokrasi veya popülist bir parti prototipi olduğuna kadar geniş bir yelpaze oluştururken, bazıları için bunların tamamıdır. PASOK ise kendisini radikal, sosyalist ve halkçı bir parti olarak nitelendirmiş, hem eski merkezden hem de geleneksel komünist soldan tamamen farklı bir parti olduğunu ileri sürmüştür.

Andreas Papandreu'nun iddialarına karşın cunta öncesinin merkez solu ve askerî rejime karşı direniş mücadelesinin unsurlarını barındıran PASOK, kısmen yeni bir partidir. Bununla birlikte emekleme aşamasındaki Yunan demokrasisinin siyaset sahnesine Kuruluş Bildirgesinden başlayan radikal bir söylemle girmesi, siyasi ve ideolojik prensiplerinin yanı sıra kitle örgütü yapılarının geliştirilmesine vurgusu ve vaatleriyle diğer siyasi partilerden farklılaşmıştır. Hedeflerini “ulusal bağımsızlık”, “halkın egemenliği”, “toplumsal özgürlük” ve bağımsız, demokratik ve sosyalist bir Yunanistan için “demokratik süreç” olarak formüle etmiştir. Bunları gerçekleştirebilmek için Yunan ekonomisinin kilit endüstrilerinin ve sektörlerinin devletleştirilmesi vaadi, ülkenin siyasi, askerî ve ekonomik bloklardan çıkmasını hedefleyen NATO ve Avrupa karşıtı söylemi ile PASOK, yeni bir partidir.

Partinin kuruluşundan hemen sonra Metapolitefsi'nin radikalizminden yararlanarak girdiği ilk seçimlerde elde ettiği yüzde 13,6'lık

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

sonuç, genellikle zayıf bir performans olarak değerlendirilmektedir. Oysa sadece 2,5 ay önce kurulduğu ve bir örgütünün bile olmadığı düşünüldüğünde, Parlamentoda üçüncü parti olması önemli bir başarıdır. Böylesine olağanüstü bir dönemde Yunan seçmenin öncelikle istikrarı ve parlamenter demokrasinin sağlamlaştırılmasını tercih ettiği açıktır.

1977 seçimlerinde halk desteğini iki katına (yüzde 25,3) çıkararak ana muhalefet konumuna yükselmesi ise dikkat çekici bir başarıdır. Papandreu, 1975-77 arasındaki iki yıllık ilk dönemde Metapolitefsi'nin radikalizminden uzaklaşarak değişmekte olan siyasi ortamı doğru okumuştur. Parti içi çatışmalar sonucunda iç muhalefeti ortadan kaldırmış, Hareketin kitlesel bir partiye dönüştürülmesinin temellerini atmıştır. Örgüt yapısında hala sorunlar yaşıyor olsa da PASOK, Papandreu'nun karizmatik liderliğinin de etkisiyle ülkenin siyasi zeminindeki konumunu yavaş yavaş pekiştirmiştir. Parti, genel "değişim" sözü vererek hazırladığı güvenli ama en önemlisi iktidara hızla götürebilecek stratejinin sonucunu Ekim 1981 seçimlerinde almış, iktidara oldukça kısa süren yolcuğunu tamamlamıştır.

KAYNAKÇA

ANTONİOU, Theodora D., *Stoiheia ameses demokratias sto anatheorememo Suntagma tou 1975*, Ekdoseis Ant, N. Sakkoula, Athena-Komotene 1988.

Apo To PAK sto PASOK: Logoi Arthra, Sunenteukseis, Deloseis tou Andrea Papandreou Ethnike Aneksatesia Laike Kuriarhia, Ladia, 1976.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2: 1914-1995, Alkım, İstanbul 2005.

ASEMAKOPOULOS, Vasiles, *Antitheseis kai Esoterikes Sugkrouseis sto PASOK ten Periodo 1974-1990. Ermeneutikes Opseis tes İstorikes Ekselikes tou Ellenikou Koinonikou Shematismou*, Panteio Panepistemiou, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Spuros Sakellaropoulos, Athena 2016.

AUGERİNOS, Paraskeuas, *E Allage Teleiose Noris*, Vivliopoleion tes Estias, Athena 2013.

BİLGE USTAOĞLU

BÖLÜKBAŞI, Süha, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Birleşmiş Milletler: 1954-1996 Arası Barışçı Çözumsuzlük”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, (ed.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1998, ss. 281-305.

CLOGG, Richard, *A Concise History of Greece*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.

_____, *Parties and Elections in Greece: The Search for Legitimacy*, C. Hurst & Company, London 1987.

DAFERMOS, Olimpios, *Foitetes kai Diktatoria: To Antidiktatoriko Foitetiko Kinema 1972-1973*, Ekdoseis Gavrielides, Athena 2009.

DUVERGER, Maurice, *Political Parties*, John Wiley and Sons Inc., New York 1973.

ELEFANTES, Aggelos, *Ston asterismo tou laikismou*, O Polites, Athena 1991.

ELEFANTES, Aggelos ve KAVOURIARES, Makes, “PASOK: Laikismos e Sosialismos?”, *Polites*, Cilt 13, Ekim 1977, ss. 16-27.

ELEUTHERIOU, Roula, “Ennea xronia PASOK, Meros B, apo ten autoorganose ste grafeiokratia”, *Anti*, Cilt 241, 1983, ss. 26-32.

ERCAN, Fuat, *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Bağlam Y., İstanbul 2001.

HRESTIDES, Hrestos Euaggelos, *o anendotos agonas tes Enoses Kentrou: apo tis ekloges tou 1961 sten paraïtese tou Konstantinou Karamanle*, Ethniko kai Kapodistriako Panepistemio Athenon (EKPA), Athena 2012.

HRISOGONOS, Kostas, “Suntagma kai politika kommata: Opseis tou elleimματος demokratikes antiprosopeuses”, *To Mellon ton Politikon Kommaton*, Ed: Th. Demetres Tsatsos, Ksenofon I. Kontiades, Papazeses, Athena 2003, ss. 65-85.

JUDT, Tony, *E Europe meta Ton Polemo*, Tomos 3, Metafrase: Elene Asteriou, Ekdoseis Aleksandria, Athena 2012.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

LURİNTZES, Hrestos, “Laikismos: E Ennoia kai oi Praktikes”, *Ekloges kai Kommata ste Dekatia tou '80*, (ed.) Hrestos Lurintzes ve Elias Nikolakopoulos, Ekdoseis Themelio, Athena 1990, ss. 44-69.

_____, “To PASOK sten eksusia”, *İstoria tou ellenikou ethnous*, Ekdotike Athenon, Athena, 2000.

LYRINTZIS, Christos, “Political parties in post-junta Greece: A case of ‘bureaucratic clientelism?’”, *West European Politics*, Cilt 7, Sayı 3, ss. 99-118.

_____, “The Rise of Pasok: The Greek Election of 1981”, *West European Politics*, 3 Aralık 2007, ss. 308-313.

MAURİAS, Kostas G., *Suntagmatiko Dikaio*, Ekdoseis Ant, N. Sakkoula, Athena- Komotine 2002.

MAVROGORDATOS, G.T., *Rise of the Green Sun: The Greek Election of 1981*, Centre of Contemporary Greek Studies King's College, N. Sakkoulas, London 1983.

_____, *Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, University of California Press, Berkeley 1983.

_____, “The Greek Party System: A Case of ‘Limited but Polarised Pluralism?’”, *West European Politics*, Cilt 7, Sayı 4, ss. 156-169.

MOSHONAS, Gerasimos, “E diaretike tome deksias-antideksias ste metapoliteuse (1974-1990)”, *E ellenike politike kouloura semera*, (ed.) N. Demertzes, Odusseas, Athena 1994, ss. 159-215.

MOSCHONAS, Gerasimos, “The Panhellenic Socialist Movement”, *Social Democratic Parties in the European Union: History, Organization, Policies*, (ed) R. Ladrech ve P. Marlière, Palgrave Macmillan UK, Basingstoke 1999, ss. 110-122.

MOUZELIS, Nicos, “The Greek Elections And The Rise of PASOK”, *New Left Review*, 108, March-April 1978, ss. 59-74.

BİLGE USTAOĞLU

MPAMPİNİOTES, Georgios D., *Leksiko tes Neas Ellenikes Glossas*, Kentro Leksilogias E.P.E., Athena 1998.

“O Kostas Kornetes sunthluvei enan metapoliteutiko mutho gia to Polutehneio”, *Lifo*, 2.11.2016.

ÖZBUDUN, Ergun, *Siyasal Partiler*, AÜHF Yayınları, Ankara 1979.

PAPADİMİTRİOU, Giannis, *E Analampe tes Aristeras: Okto Sugklonistikes Eklogikes Anametreseis 1950-1967*, Ekdoseis Filistor, Athena 2001.

PAPPAS, Takis S. “Political Leadership and the Emergence of Radical Mass Movements in Democracy”, *Comparative Political Studies*, Cilt 41, Sayı 8, August 2008, ss. 1117-1140.

_____, “The Transformation of the Greek Party System Since 1951”, *West European Politics*, Cilt 26, Sayı 2, Nisan 2003, ss. 90-114.

PAPPAS, Takis S. ve ASLANIDIS, Paris, “Greek Populism: A Political Drama in Five Acts”, *European populism in the shadow of the great recession*, (ed.) Hanspeter Kriesi ve Takis S. Pappas, ECPR Press, 2015, ss. 181-196.

PARRES, Fanes ve SKOLARİKOS, Kostas, “E Politike Summahion Tou KKE Stis Dekaties 1950-1960. E Peira tes EDA”, *Kommounistike Epitheorese: Theoretiko kai Politiko Organo tes Kentrikes Epitropes tou K.K.E.*, Cilt 4-5, 2012.

RIZAS, Sotiris, *The Rise of the Left in Southern Europe: Anglo-American Responses*, Routledge, London 2019.

RİZAS, Soteris, *Konstantinos Karamanles: E Ellada apo ton Emfulio ste Metapoliteuse*, Metaihmio, Athena 2017.

SEFERIADES, Seraphim, “Polarization and Non-Proportionality, The Greek Party System in the Postwar Era”, *Comparative Politics*, Cilt 19, Sayı 1, Ekim 1986, ss. 69-93.

SEMİTES, Kostas, *Dromoi Zoes*, Ekd. Polis, Athena 2015.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

SPOURDALAKES, Mihales, "O ellenikos laikismos stis sunthekes tou autarhikou kratismou," *Laikismos kai Politike*, (ed.) N. Mouzeles ve Th. Lipoavats ve M. Spourdalakes, Ekd. Gnose, Athena 1989.

_____, *PASOK: Komma, Kratos, Koinonia*, Ekd. Patakes, Athena 1998.

_____, "To Kommatiko Fainomeno: Ekselikse ki Sugkiria", *To Mellon ton Politikon Kommaton*, (ed.) Demetres Th. Tsatsos, Ksenofon İ. Kontiades, Ekdoseis Papazese, Athena 2003, ss. 39-55.

SPOURDALAKIS, Michalis, *Convergence of Political Parties: The Greek Case*, The University of Manitoba, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Canada 1980.

_____, "The Greek Experience", *Socialist Register 1985/86: Social Democracy and After*, Cilt 22, 1985/86, ss. 249-250.

_____, "PASOK: The Telling Story of a Unique Organizational Structure", *The Organization of Political Parties in Southern Europe*, (ed.) Piero Ignazi ve Colette Ysmal, Greenwood Publishing Group, London 1998, ss. 202-220.

STOKES, S. C., "Political Parties and Democracy", *Annual Review of Political Science*, Sayı 2, 1999, ss. 243-267.

TALAİPOROS, Demetres, *E ennoia tes kommatikes entakses sta sughrona sosialistika kommata. Ta kommatika mele sto PASOK*, Diplomatike Ergasia, Ethnikon kai Kapodistriakon Panepistemion Athenon, Athena 2010-2011.

TSATSOS, Demetres Th., *Suntagmatiko Dikaio (Protos Tomos)*, Ekd. Ant. N. Sakkoula, Athena, 1992.

TZİOLLAS, Leuteris, "PASOK Eidikotera stoiheia tes poreias tou", duo mere, *Fulladio*, Cilt 6, 1983, ss. 40-55.

VASİLEİADES, Damianos, *O mithos tou Andrea: Oi Theoretikes vaseis tes Enoses Kentro, tou PAK kai tou PASOK*, Enallaktikes Ekdoseis, Athena 2007.

VEREMES, Thanos, *Doksa kai adieksoda: Egetes tes Neoellenikes İstorias*, Metaihmio, Athena 2017.

BİLGE USTAOĞLU

VERNARDAKES, Hristoforos, *E idruse, e ekselikse kai e metelikse tou PA.SO.K, sto Trianta Hronia Demokratia: To politiko sustima tes trites ellenikes demokratias 1974-2004*, Panepistemio Kretes, 20-22 Maiou 2004, ekd. Kritike, Krete 2004.

_____, *Ta Politika Kommata sten Ellada 1974-1985 Sheseis Ekprosopeses kai Sheseis Nomimopoieses sto Fos tou Politikou kai Koinonikou Antagonismou*, Panepistemio Athenon Tmema Politikon Epistemon kai Demosias Dioikeses, Yayimlanmamış Doktora Tezi, Danişman: Elias Nikolakopoulos, Athena 1995.

“Apofase gia Mazikopieise tou PASOK, 25/1/77”, *Meniaio Enemerotiko Deltio*, Cilt 1, 1977, ss. 16-26.

“Apologismos Douleias tes Ekteletikes Grammateias tou PASOK”, *Meniaio Enemerotiko Deltio*, Cilt 7-8, 1977.

Diakerukse Kuvernetikes Politikes, Sumvolaio me to Lao, Ekdotes: Grafeio Ekdoseon KE.ME.DÍA, PASOK, 04.06.1981.

“Politike Eisegese pano sto Katastatiko”, *Meniaio Enemerotiko Deltio*, Cilt 2, 1977, ss. 3-14.

XATZHVASİLEİÖU, Euanthes, “Apo te Thespise tou Suntagmatos stis ekloges tou 1977”, *İstoria tou Ellenikou Ethnous*, Ekdotike Athenon, Cilt 16, 2000, ss. 313-324.

Gazeteler

ASEMAKOPOULOS, Vasiles, ve TASSES, Hrusanthos, “Ermeneutike semeia gia te Diakerukse tes 3es Septemvre”, *E Efemerida ton Suntakton*, 3 Eylül 2018.

FİLANDROS, İoannes K., “Oi ekloges tou 1958”, *E Kathemerine*, 7 Aralık 2014.

HOWE, Marvine, “Greek Parties Start Election Campaign”, *The New York Times*, 15 Şubat 1981.

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

KOTSETA, Roula, “3 Septemvriou 1974: E idruse tou PASOK”, *Newsbomb*, 2 Eylül 2015.

KRETİKOS, Stefanos, “E oportounistike omada kai e diaspase tou KKE to 1968”, *Rizospastes*, 11 Haziran 2004.

LAKOPOULOS, Giorgos, “To PASOK uparhei (kai) hare stis kriseis tou”, *Ta Nea*, 13 Ocak 2012.

OİKONOMİDES, Foivos, “Otan Aristera egine aksiomatike antipoliteuse”, *Eleutherotupia*, 28 Mart 2011.

PAPANDREOU, Andrea G., sunenteukse gia ten EOK, *Oikonomikos Tahudromos*, Sayı 1221-1222, 09.1977.

PERAKES, Paraskeuas, “Saranta hronia PASOK, 1974-2014”, *Haniotika Nea*, 03 Eylül 2014.

PETROPOULOS, Giorgos, “E Ellada siderodesmia kai to KKE ektos nomou: O Anagkastikos Nomos 509”, *Rizospastes*, 31 Aralık 2000.

TASSES, Hrusanthos Dem., “Apo to ‘Sosialismo stis 18’ tou Andrea sten ‘Autoduname Ellada’ tou Venizelou”, *E Auge*, 1 Eylül 2014.

VLASİDES, Vlases, “E poluorkia kai e epemvase”, *Makedoniko Praktoreio Eideseon*, 12 Ekim 2007.

Agonistes, 3 Aralık 1974.

E Kathemerine, 19 Ekim 1981.

“PASOK: Hronologies-Stathmoi”, *E Kathemerine*, 16 Ocak 2004.

“Protofanes o Thriamvos tou ‘Ellenikou Sunagermou’ kerdizei peri tas 240 Edras!”, *Ethnos*, 17 Kasım 1952.

Ta Nea, 19 Ekim 1981.

“Vasikes ekselikseis sto astiko politiko sistema apo to 1974 mehri semera”, *Rizospastes*, 28 Haziran 2013.

İnternet Kaynakları

DELÍGIANNES, Andreas, “3e Septemvre: Apo to PASOK tou Andrea Ste Sfage ton Epigonon”, *THETOC*, <http://www.thetoc.gr/magazine/3i-septembri-apo-to-pasok-tou-andrea-sti-sfagi-twn-epigonwn>, (12.03.2021).

KATSORÍDAS, Demetres, “E analepse tes diakuverneses apo to PASOK”, *Diethnistike Ergatike Aristera*, <https://rproject.gr/article/i-analipsi-tis-diakyvernisis-apo-pasok>, 18 Ekim 2016, (05.03.2021).

KONSTANTÍNOS, Panagiotes, “PASOK, o kuriarhos tes Metapoliteuses”, *tvxs*, 28 Temmuz 2014, <https://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/pasok-o-kuriarhos-tis-metapoliteysis>, (13.03.2021).

Porisma Tseva gia Polutehneio”, <http://www.vrahokipos.net/old/history/gr/polytexneio/Tsevas.htm>, (22.09.2018).

SPOURDALAKES, Mihales, *Politika Kommata kai Kommatika Sustimata*, Ethnikon kai Kapodistriakon Panepistemion Athenon, Platforma Teleekpaideuses, <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PSPA178/Spourdalakis%20kommata%20kai%20kommatika%20systimata.pdf>, (05.03.2021).

“E İdruse tes Neas Demokratias”, *Nea Demokratia*, <https://nd.gr/istoria>, (13.07.2019).

Efemeris tes Kuverneseos, Ellenike Demokratia, Cilt 1, Athena 22 Eylül 1926, <https://www.elsyn.gr/sites/default/files/%CE%A3%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%201925.pdf>, (15.03.2021).

“Eklogika Apotelesmata”, *Voule ton Ellenon*, <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Ekloges/Eklogika-apotelesmata-New/#B>, (12.03.2021).

“Eklogike Anametrese 18/10/1981: G’ Vouleutike Periodos 18/10/1981 eos 7/5/1985”, <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Ekloges/Eklogika-apotelesmata-New/#C>, (12.03.2021).

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

“İdrutike Diakerukse Vasikon Arhon kai Stohon”, *PASOK*, <http://pasok.gr/diakhyxh/>, (12.03.2018).

Suntagma tes Ellenikes Demokratias, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn15.pdf>, (15.03.2021).

“Suntagma tes Ellados”, *Efemeris tes Kuverneseos tou Vasileiou tes Ellados*, Cilt 1, En Athenais 1 Ocak 1952, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn16.pdf>, (14.02.2021).

“Suntagma tes Ellados”, *Efemeris tes Kuverneseos tes Ellenikos Demokratias*, Cilt 1, En Athenais 9 Haziran 1975, http://www.et.gr/images/stories/eidika_themata/a_111_1975.pdf, (14.02.2021).

“Tourkike stratiotike eisvole kai katohe”, *Ypourgeio Eksoterikon*, <https://mfa.gov.cy/el/turkish-military-invasion-and-occupation.html>, (08.02.2021).

“Vouleutikes Ekloges”, *İdruma tes Voules ton Elleno gia ton Koinovouleutikon*, <http://foundation.parliament.gr/central.aspx?sId=1111452I1162I646I457895>, (02.03.2021).

BİLGE USTAOĞLU

EKLER:

18/10/1981 SEÇİM SONUÇLARI

Parti	Parti Lideri	Sandalye Sayısı	Oy Oranı (%)	Oy Sayısı
Panhellenik Sosyalist Hareket	Andreas Papandreu	172	48,07	2.726.309
Yeni Demokrasi Yunanistan Komünist Partisi	Georgios Rallis	115	35,87	2.034.496
	Harilaos Florakis	13	10,93	620.302

20/11/1977 SEÇİM SONUÇLARI

Parti	Parti Lideri	Sandalye Sayısı	Oy Oranı (%)	Oy Sayısı
Yeni Demokrasi	Konstantinos Karamanlis	171	41,84	2.146.365
Panhellenik Sosyalist Hareket	Andreas Papandreu	93	25,34	1.300.025
Demokratik Birliği [Enose Demokratikou Kentrou]	Merkez Mavros Georgios	16	11,95	612.786
Yunanistan Komünist Partisi	Harialos Florakis	11	9,36	480.272
Ulusal Parti [Ethnike Parataksis]	Stefanos Stefanopoulos	5	6,82	349.988
İlerici ve Sol Güçler İttifakı [Summahia Proodeutikon&Aristeron Dunameon]	İlias İliu	2	2,72	139.356
Neoliberal Parti [Neofileleutheron]	Konstantinos Mitsotakis	2	1,08	55.491

YUNANİSTAN'DA PANHELLENİK SOSYALİST HAREKETİN (PASOK) KURULUŞU VE İKTİDARA YÜKSELİŞİ (1974-1981)

17/11/1974 SEÇİM SONUÇLARI

Parti	Parti Lideri	Sandalye Sayısı	Oy Oranı (%)	Oy Sayısı
Yeni Demokrasi	Konstantinos Karamanlis	220	54,37	2.669.133
Merkez Birliği- Yeni Güçler	Mavros Georgios	60	20,42	1.002.559
Panhellenik Sosyalist Hareket	Andreas Papandreu	12	13,58	666.413
<i>Birleşik Sol [Enomene Aristera]</i>				
Birleşik Demokratik Sol [Eniaia Demokratike Aristera]	İlias İliu	8	9,47	464.787
Yunanistan Komünist Partisi-İç Yunanistan Komünist Partisi	Har. Drakopoulos Har. Florakis			

Kaynak: Voule ton Ellenon, <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Ekloges/Eklogika-apotelesmata-New/#A>, (12.03.2021).